

Έρευνες
Μελέτες

Απρίλιος 2024

Η ελληνική αγορά εργασίας και η δομή απασχόλησης ανά Περιφέρεια

Από την αρχή της
οικονομικής κρίσης
έως σήμερα

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Αλέξης Ιωαννίδης

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Η ελληνική αγορά εργασίας και η δομή απασχόλησης ανά Περιφέρεια

Από την αρχή της
οικονομικής κρίσης
έως σήμερα

Αλέξης Ιωαννίδης

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: Η ελληνική αγορά εργασίας και η δομή απασχόλησης ανά Περιφέρεια. Από την αρχή της οικονομικής κρίσης έως σήμερα

Τύπος δημοσίευσης: Έρευνες – Μελέτες ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: Μάιος 2024

Συγγραφέας: Αλέξης Ιωαννίδης

Επιμέλεια έκδοσης: Δέσποινα Βαλάση

Σελιδοποίηση: Γιάννης Μισεντζής

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιωαννίδης, Α. (2024). *Η ελληνική αγορά εργασίας και η δομή απασχόλησης ανά περιφέρεια. Από την αρχή της οικονομικής κρίσης έως σήμερα*. Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ISBN: 978-618-5653-51-4

Οι γνώμες που διατυπώνονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη δεσμεύουν μόνο τους συντάκτες τους και δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες απόψεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ.

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Θεσμική, ερευνητική και επιχειρησιακή ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5001290. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Δία Βίου Μάθηση 2014-2020».

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Δία Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Αλέξης Ιωαννίδης

Ο Αλέξης Ιωαννίδης είναι Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας της Εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Είναι διδάκτορας Οικονομικών Επιστημών του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης στην Οικονομική Επιστήμη από το ίδιο Τμήμα. Είναι επίσης πτυχιούχος του Τμήματος Φυσικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην Πολιτική Οικονομία της Εργασίας και στην Κοινωνική Πολιτική, καλύπτοντας τομείς όπως ο χρόνος εργασίας, ο καθορισμός του μισθού, η ευελιξία, η ρύθμιση και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, η δομή των θέσεων εργασίας, η ανεργία και η φτώχεια των εργαζομένων. Έχει επίσης ερευνητικό έργο στα πεδία της Πολιτικής Οικονομίας, της εργασιακής θεωρίας της αξίας και στη διαχείριση και οικονομετρική επεξεργασία μεγάλων βάσεων δεδομένων. Έχει συμμετάσχει σε ερευνητικά προγράμματα για τις κοινωνικές επιστήμες, έχει συγγράψει βιβλία-μονογραφίες και δημοσιεύσει μεγάλο αριθμό άρθρων σε Ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, σε συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων.

<https://sp.duth.gr/author/aioann/>

@ aioann@sp.duth.gr

Η ελληνική αγορά εργασίας και η δομή απασχόλησης ανά Περιφέρεια

Από την αρχή της
οικονομικής κρίσης
έως σήμερα

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
1 Εισαγωγή	9
2 Διαχρονική πορεία της αγοράς εργασίας και της δομής απασχόλησης στην Ελλάδα	13
3 Οι περιφερειακές αγορές εργασίας. Απασχόληση και ανεργία.	17
4 Η θέση των νέων στις περιφερειακές αγορές εργασίας	25
5 Η σχέση απασχόλησης και οι Περιφέρειες	31
6 Φύλο και περιφερειακή απασχόληση	39
7 Επίπεδο εκπαίδευσης και Περιφέρειες	45
8 Πρόσθετα χαρακτηριστικά των περιφερειακών αγορών εργασίας	49
9 Η τομεακή διάρθρωση των περιφερειακών αγορών εργασίας	57
10 Συμπεράσματα	69
Βιβλιογραφία	75

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη εξετάζει την εξέλιξη της ελληνικής αγοράς εργασίας και της αντίστοιχης δομής απασχόλησης ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά τους και ως προς τη διαχρονική τους εξέλιξη από τις παραμονές της οικονομικής κρίσης έως σήμερα. Η αγορά εργασίας εξετάζεται ως προς το μέγεθος της απασχόλησης και της ανεργίας, την επίδραση των ατομικών χαρακτηριστικών των εργαζομένων, την επίδραση του φύλου και της ηλικίας, την τομεακή διάρθρωση και διάφορες άλλες πλευρές της. Όλα τα παραπάνω εξετάζονται τόσο για τη χώρα συνολικά όσο και για κάθε διοικητική Περιφέρεια ξεχωριστά.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι πολυάριθμα αλλά και πολυδιάστατα. Αν και το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί κατά την έξοδο από την κρίση, η απασχόληση δεν έχει αυξηθεί σημαντικά. Η θέση των νέων είναι σημαντικά χειρότερη συγκριτικά με τις μεγαλύτερες ηλικίες όπως και των γυναικών σε σχέση με τους άντρες. Ίσως όμως το σημαντικότερο εύρημα είναι η σημαντική επιδείνωση της συγκριτικής θέσης των Περιφερειών της χώρας ως προς την Περιφέρεια Αττικής. Η έξοδος από την οικονομική κρίση βρίσκει την Αθήνα να βελτιώνει σημαντικά τη συγκριτική της θέση και αυτό είναι ακόμη πιο έντονο για τους νέους και τις νέες. Μία νέα περιφερειακή ανισορροπία βρίσκεται σε εξέλιξη.

Λέξεις-κλειδιά: ανεργία, απασχόληση, αγορά εργασίας, ανεργία νέων, περιφέρειες.

ABSTRACT

This study examines the evolution of the Greek labor market and the corresponding employment structure, in terms of their basic characteristics, as well as their longitudinal evolution from the eve of the financial crisis until today. The labor market is examined in terms of employment and unemployment, the effect of individual characteristics of workers, the effect of gender and age, the sectoral structure and various other of its' aspects. All of the above are examined both for the country as a whole and for each administrative Region separately.

The resulting conclusions are numerous but also multidimensional. Although the unemployment rate has fallen since the end of the crisis, employment has not risen significantly. The position of young people is significantly worse compared to the older ages as well as of women compared to men. But perhaps the most important finding is the significant deterioration of the comparative position of almost all the regions of the country in relation to the region of Attica. The exit from the economic crisis finds Athens significantly improving its comparative position and this is even more pronounced for young men and women. A new regional imbalance is underway.

Keywords: unemployment, employment, labor market, youth unemployment, peripheries

1

Εισαγωγή

Η μελέτη που ακολουθεί έχει σα στόχο την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης στις Περιφέρειες της χώρας (NUTS level 2). Η υψηλή ανεργία, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων ανθρώπων, η ραγδαία μείωση της απασχόλησης κατά τη διάρκεια της τελευταίας οικονομικής κρίσης και η αργή ανάκαμψή της που ακολούθησε, η συμμετοχή ή η απομάκρυνση από το εργατικό δυναμικό της χώρας αλλά και από την ίδια τη χώρα, οι ειδικές συνθήκες απασχόλησης, ο μεγάλος χρόνος εργασίας και οι χαμηλοί μισθοί, είναι οι χαρακτηριστικές εκείνες «μεταβλητές» που φανερώνουν το επίπεδο ζωής και τις συνθήκες διαβίωσης του μεγαλύτερου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού, αυτού που είναι αναγκασμένο να εργαστεί για να επιβιώσει. Η μελέτη των παραπάνω μεταβλητών καθώς και των παραγόντων που οδηγούν σε διαφορετικές εκβάσεις στην αγορά εργασίας είναι ιδιαίτερης σημασίας.

Ωστόσο, πολλές φορές παραβλέπεται μία σημαντική διάσταση των παραπάνω μεγεθών, η περιφερειακή τους διάσταση. Κάθε χώρα, και περισσότερο από πολλές άλλες η Ελλάδα, παρουσιάζει έντονες χωρικές διαφοροποιήσεις ως προς το επίπεδο και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της οικονομικής δραστηριότητας (Πολύζος, 2019; Λαμπριανίδης κ.α. 2016; Πετράκος και Ψυχάρης, 2016). Επιπλέον, η εργασία αποτελεί βασικό παράγοντα που συμβάλει στην ανθεκτικότητα των περιοχών της Ελλάδας (Polyzos et al, 2013). Γι' αυτό είναι πολύ χρήσιμο τα γενικά και τα ειδικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης να εξετάζονται όχι μόνο σε εθνικό αλλά και σε τοπικό-περιφερειακό επίπεδο.

Στο πεδίο αυτό παρατηρείται μία σημαντική έλλειψη στη βιβλιογραφία, καθώς η αγορά εργασίας της Ελλάδας και γενικότερα η δομή της απασχόλησής της (η οποία περιλαμβάνει εκτός από τους μισθωτούς και τους αυτοαπασχολούμενους, Δεδουσόπουλος, 2014, σελ. 25) συνήθως εξετάζεται για το σύνολο της επικράτειας, με πολύ λίγες μόνο εξαιρέσεις ως προς αυτό (Ιωαννίδης, 2023; Παπαδοπούλου, 2021; Bakas and Paparetrou 2012). Όπως θα φανεί πολύ καθαρά και από την παρούσα μελέτη, υπάρχουν πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις στη δομή της απασχόλησης μεταξύ των χωρικών οντοτήτων της χώρας, οι οποίες έχουν μελετηθεί ελάχιστα και καθιστούν τη διερεύνηση του συγκεκριμένου πεδίου απολύτως αναγκαία.

Επιπλέον, η Ελλάδα εξέρχεται από μία βαθιά και δομικού χαρακτήρα οικονομική κρίση. Η κρίση αυτή άφησε τη σφραγίδα της και στις διαφοροποιήσεις μεταξύ των περιοχών της (Petraikos and Psycharis, 2016). Η δομή της απασχόλησης άλλαξε σημαντικά κατά τη διάρκεια της κρίσης, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν δεν ήταν ομοιόμορφες μεταξύ των περιοχών της χώρας. Η ανομοιομορφία αυτή εκφράστηκε τόσο κατά την είσοδο στην κρίση όσο και (περισσότερο) κατά τη διάρκεια της εξόδου από αυτή. Η συγκεκριμένη μελέτη ενσωματώνει τη χρονική εξέλιξη της αγοράς εργασίας κατά τη διάρκεια της κρίσης υπό την οπτική των επιμέρους χωρικών διαιρέσεων της Ελλάδας.

Το γεωγραφικό επίπεδο ανάλυσης που επιλέχθηκε για την παρούσα μελέτη είναι αυτό των δεκατριών διοικητικών Περιφερειών της χώρας (NUTS, level 2), καθώς η διοικητική αυτή διαίρεση αντανακλά σε σημαντικό βαθμό τις οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στον Ελλαδικό χώρο. Παρά το ότι η διαίρεση αυτή σε κάποιες περιπτώσεις φαίνεται να μην ανταποκρίνεται στις πραγματικές οικονομικές διαφοροποιήσεις (Ιωαννίδης, 2023), εκτιμούμε ότι το αναπόφευκτο αυτό πρόβλημα παρουσιάζεται σε μικρό βαθμό. Ένα άλλο και σημαντικό πλεονέκτημα της επιλογής των διοικητικών Περιφερειών (στη συνέχεια Περιφερειών) είναι η ύπαρξη αξιόπιστων στατιστικών δεδομένων για την απασχόληση σε αυτό το επίπεδο ανάλυσης, κάτι που θα ήταν υπό αίρεση εάν χρησιμοποιούνταν το επόμενο χαμηλότερο επίπεδο ανάλυσης (NUTS level 3).

Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη έρευνα είναι αυτά της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Ε.Ε.Δ.) (Labour Force Survey) τα οποία είναι τα πλέον κατάλληλα για τη μελέτη της απασχόλησης σε κάθε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το μεγάλο μέγεθος του δείγματος της έρευνας αυτής (αναφέρεται ενδεικτικά ότι για το έτος 2020 για την Ελλάδα αποτελείται από 199.304 άτομα) επιτρέπει την αξιόπιστη εκτίμηση τιμών ακόμα και για μικρές υποδιαιρέσεις του δείγματος, κάτι το οποίο είναι απαραίτητο για την περιφερειακή ανάλυση που θα πραγματοποιηθεί.

Συγκεκριμένα αξιοποιούνται τα μικροδεδομένα της Έρευνας Εργατικού

Δυναμικού των Eurostat – Ελστατ, στη μορφή που παρέχονται από την Eurostat. Τα τελευταία διαθέσιμα μικροδεδομένα κατά την διάρκεια συγγραφής της μελέτης ήταν αυτά για το έτος 2021. Τα δεδομένα για το 2021 χρησιμοποιήθηκαν σε ένα μόνο τμήμα της έρευνας, αυτό που κυρίως αφορά τα γενικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης και όχι τις ειδικές πλευρές της ή την περιφερειακή της διάσταση. Στις υπόλοιπες εκτιμήσεις χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα μέχρι και το έτος 2020. Ο λόγος για αυτό είναι η ύπαρξη μίας νέας δομής ερωτήσεων από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού που χρησιμοποιείται μετά το 2021. Η νέα αυτή δομή και η ολική αντικατάσταση του κυκλικά ανανεούμενου δείγματος οδήγησε σε σημαντική μείωση του μεγέθους του δείγματος τουλάχιστον για το πρώτο έτος της έρευνας (2021). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα για το έτος 2021 η έρευνα να αξιοποιεί περίπου το ένα δέκατο του δείγματος του 2020. Ειδικά για την παρούσα μελέτη, η οποία στηρίζεται σε πολλαπλές κατατμήσεις του δείγματος, η χρήση του σημαντικά μικρότερου δείγματος του έτους 2021 θα δημιουργούσε προβλήματα αξιοπιστίας σε αρκετές περιπτώσεις. Για το λόγο αυτό εκτιμήθηκε ότι είναι ασφαλέστερο από στατιστική άποψη να χρησιμοποιηθούν (στα σημεία που πραγματοποιείται πολλαπλή κατάτμηση του δείγματος) τα δεδομένα που υπάρχουν μέχρι και το έτος 2020. Επιπρόσθετα πρέπει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα (αλλά όχι όλα) από τα πεδία και τις μεταβλητές που εξετάζονται με τη χρήση αυτών των δεδομένων δε μεταβάλλονται πλέον με γοργούς ρυθμούς, οπότε δεν αναμένεται σημαντική διαφοροποίησή τους μεταξύ των ετών 2020 και 2021.

Θα πρέπει επίσης να ειπωθεί ότι στα κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζεται ένας μεγάλος αριθμός από δεδομένα που αφορούν τις αγορές εργασίας ανά Περιφέρεια. Ο σχολιασμός και η εξαγωγή συμπερασμάτων που θα πραγματοποιηθεί, αφορά μόνο κάποιες πλευρές τους, που θεωρήθηκαν βασικές για την παρούσα έρευνα. Τα στατιστικά δεδομένα που παρατίθενται μπορούν όμως και ελπίζουμε να οδηγήσουν τις αναγνώστριες και τους αναγνώστες σε μία σειρά από πρόσθετα και πιο εξειδικευμένα συμπεράσματα στα οποία η μελέτη αυτή δεν αναφέρεται συγκεκριμένα.

Η μελέτη αναπτύσσεται σε κεφάλαια τα οποία αντιστοιχούν σε επιμέρους πεδία της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικοί δείκτες της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης και σχολιάζεται η διαχρονική τους εξέλιξη (πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση) και οι μεταβολές τους για το σύνολο της χώρας. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται οι ίδιοι δείκτες για κάθε Περιφέρεια συγκριτικά και εξάγονται τα πρώτα συμπεράσματα για τις περιφερειακές δομές απασχόλησης και τη διαχρονική τους εξέλιξη. Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται ειδικότερα η θέση των νέων συγκριτικά με τους μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους και πάλι σε μία

διαχρονική προσέγγιση. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η σχέση απασχόλησης των εργαζομένων ως προς την Περιφερειακή της διάσταση, πριν και μετά την κρίση. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εικόνα της συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση και την ανεργία καθώς και η περιφερειακή της διάσταση.

Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζεται το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων των Περιφερειών, η χρονική μεταβολή του και η σχέση του με την απασχόληση. Στο όγδοο κεφάλαιο εξετάζονται σημαντικές πλευρές της δομής της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας όπως η μερική απασχόληση, ο χρόνος εργασίας και οι μισθολογικές διαφορές, συγκριτικά για κάθε Περιφέρεια και διαχρονικά για τα έτη πριν και μετά την οικονομική κρίση. Τέλος στο ένατο κεφάλαιο δίνεται μία γενική εικόνα της απασχόλησης ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας και ανά Περιφέρεια, ολοκληρώνοντας με τον τρόπο αυτό την παρουσίαση της εικόνας των περιφερειακών αγορών εργασίας. Στο δέκατο κεφάλαιο συγκεντρώνονται τα βασικά συμπεράσματα από τη μελέτη αυτή.

2

Διαχρονική πορεία της αγοράς εργασίας και της δομής απασχόλησης στην Ελλάδα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η εξέλιξη των βασικών μεγεθών της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα από το έτος 2009 που χρησιμοποιείται σαν το έτος πριν από την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα μέχρι και το έτος 2021 που είναι το τελευταίο για το οποίο υπήρχαν διαθέσιμα μικροδεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) των Ελστατ-Eurostat κατά την χρονική περίοδο συγγραφής της μελέτης αυτής. Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει την εξέλιξη του πληθυσμού της χώρας κατά τα έτη αυτά. Η παράμετρος αυτή είναι σημαντική για την εκτίμηση διάφορων δεικτών της αγοράς εργασίας που θα πραγματοποιηθεί στη συνέχεια.

Πίνακας 1. Εξέλιξη του πληθυσμού της χώρας, 2009–2021

Πληθυσμός	2009	2011	2015	2018	2020	2021
Γυναίκες	5401653	5360328	5269899	5192383	5139418	5125352
Άνδρες	5659679	5637997	5561849	5481060	5428151	5409791
Σύνολο	11061332	10998325	10831748	10673443	10567569	10535144

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στη συνέχεια (Πίνακας 2) παρουσιάζονται οι βασικοί δείκτες της ελληνικής αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης για τα παραπάνω έτη. Η εξέλιξη των δεικτών αυτών είναι ιδιαίτερα αρνητική για τα έτη μέχρι το 2015 (από τα έτη που παρουσιάζονται στον Πίνακα), ενώ στη συνέχεια η πορεία των δεικτών της αγοράς εργασίας μετατρέπεται σε θετική αλλά ενσωματώνει επίσης αντιφατικά στοιχεία. Οι θέσεις εργασίας αυξήθηκαν σημαντικά μεταξύ του 2015 και 2018, ενώ στη συνέχεια η αύξησή τους πραγματοποιείται με πιο αργό ρυθμό. Ωστόσο, το ποσοστό ανεργίας συνεχίζει να μειώνεται με μεγάλη ταχύτητα παρά την όχι σημαντική αύξηση των θέσεων εργασίας. Το εργατικό δυναμικό εξακολουθεί να μειώνεται παρά το ότι αυξάνονται οι θέσεις εργασίας και αυτό είναι εν μέρει αποτέλεσμα της μείωσης του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Πίνακας 2. Κατάσταση απασχόλησης ανά έτος

Κατάσταση απασχόλησης - Έτος	2009	2011	2015	2018	2020	2021	2023/04
Εργαζόμενοι/ες	4555994	4054330	3610693	3828021	3875479	3927980	4167000
Άνεργοι/ες	484709	881832	1196966	915007	754982	677695	527700
Εργατικό δυναμικό	5040703	4936162	4807659	4743028	4630461	4605675	4694700
Ποσοστό ανεργίας	9,6%	17,9%	24,9%	19,3%	16,3%	14,7%	11,2%
Εκτός εργατικού δυναμ.	4390411	4436673	4438888	4397121	5937108	5929468	-
Άνω των 15 ετών	9431114	9372835	9246547	9140149	9078975	9065354	-
Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό	53,4%	52,7%	52,0%	51,9%	51,0%	50,8%	-
Ποσοστό απασχόλησης	48,3%	43,3%	39,0%	41,9%	42,7%	43,3%	-

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat. (Για το έτος 2023, ιστότοπος της Ελστατ)

Η εξέλιξη του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι η αναμενόμενη για τα χρόνια της κρίσης, αλλά όχι τόσο αναμενόμενη για τα χρόνια μετά την κρίση. Παρατηρείται μείωση του ποσοστού συμμετοχής ακόμη και όταν το ποσοστό ανεργίας, έχοντας φτάσει στην κορυφαία τιμή του, έχει αρχίσει να μειώνεται.

Το γεγονός αυτό μπορεί να είναι αποτέλεσμα διαφορετικών παραγόντων. Ένας από αυτούς είναι το φαινόμενο της αποθάρρυνσης των εργαζομένων λόγω των μεγάλων ποσοστών ανεργίας, που τους οδηγούν στη διακοπή της επίπονης αλλά μάταιης διαδικασίας αναζήτησης εργασίας και άρα στην έξοδό τους από τους καταγραφόμενους άνεργους και από το εργατικό δυναμικό. Ωστόσο, αν και πλέον δεν καταγράφονται σαν άνεργοι, μπορεί να υποστηριχθεί ότι στην πραγματικότητα είναι. Ένας άλλος λόγος είναι οι δημογραφικές εξελίξεις που οδηγούν σε αύξηση του μεριδίου των ηλικιών που είναι πιο πιθανό να βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού. Και τέλος, σημαντικός για την Ελλάδα παράγοντας που συνέβαλε στη μείωση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι η μετανάστευση που παρατηρήθηκε προς το εξωτερικό (Labriani and Pratsinakis, 2017; Λαμπριανίδης και Συκάς, 2021) και που έγινε κυρίως από τμήματα του πληθυσμού που θα συμμετείχαν σε σημαντικό ποσοστό στο εργατικό δυναμικό εάν είχαν μείνει στη χώρα τους.

Υπό αυτό το πρίσμα, η μείωση του ποσοστού ανεργίας που παρατηρείται μετά το 2016 και ιδίως αυτή που παρατηρείται μετά το έτος 2018 δεν σηματοδοτεί την επαναφορά της οικονομίας στα επίπεδα που βρίσκονταν πριν από την κρίση. Αν και το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί σημαντικά και προσεγγίζει τις προ κρίσης τιμές του, οι θέσεις εργασίας εξακολουθούν να είναι κατά 600.000 το 2021 και κατά 400.000 περίπου το 2023 λιγότερες από αυτές του 2009. Η ελληνική οικονομία έχει συρρικνωθεί σε μέγεθος και επίσης, μεγάλο τμήμα του πληθυσμού βρίσκεται εκτός εργασίας, αλλά αυτό δεν αντανakλάται στο ποσοστό ανεργίας. Η πλήρης εικόνα δημιουργείται μόνο όταν συνδυαστεί το ποσοστό ανεργίας με το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, με το ποσοστό απασχόλησης και με το σύνολο των υπάρχουσών θέσεων εργασίας. Η γενική εικόνα για την εξέλιξη της απασχόλησης στην Ελλάδα είναι συνεπώς αντιφατική. Εντός της συνυπάρχουν οι λιγότερες θέσεις εργασίας (εκ των οποίων περισσότερες είναι τώρα μερικής απασχόλησης, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια), η μικρότερη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, το μικρότερο ποσοστό απασχόλησης ταυτόχρονα με το μειωμένο ποσοστό ανεργίας.

3

Οι περιφερειακές αγορές εργασίας. Απασχόληση και ανεργία.

Μετά την εικόνα που παρουσιάστηκε προηγουμένως για το σύνολο της χώρας, στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται η ανάλυση των βασικών διαστάσεων και χαρακτηριστικών της αγοράς εργασίας σε κάθε διοικητική Περιφέρεια της χώρας (NUTS 2), μέσα από τη μελέτη των δεικτών του ποσοστού ανεργίας, του ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και του ποσοστού απασχόλησης. Στον Πίνακα 3 που ακολουθεί, παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη των ποσοστών συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και ανεργίας για τα έτη πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, μέχρι και το 2021.

Πίνακας 3. Διαχρονική εξέλιξη ποσοστών ανεργίας και συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό ανά Περιφέρεια

	2009		2011		2015		2018		2020		2021	
	% ανεργ.	% συμμ.	% ανεργ.	% συμμ.	% ανεργ.	% συμμ.	% ανεργ.	% συμμ.	% ανεργ.	% συμμ.	% ανεργ.	% συμμ.
Αττική	11,1%	51,3%	18,0%	55,1%	25,2%	53,8%	19,9%	53,0%	14,0%	53,2%	11,1%	53,5%
Βόρειο Αιγαίο	10,1%	50,6%	15,0%	46,7%	18,0%	46,0%	22,3%	54,8%	16,5%	52,6%	20,4%	49,7%
Νότιο Αιγαίο	12,4%	50,1%	15,2%	56,4%	14,9%	55,5%	16,9%	57,5%	16,7%	51,7%	14,9%	54,0%
Κρήτη	9,2%	52,9%	15,8%	57,0%	24,2%	53,6%	13,4%	54,5%	17,3%	53,9%	14,7%	50,5%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	11,2%	51,1%	20,2%	50,3%	23,4%	49,7%	15,9%	49,9%	17,2%	48,6%	16,1%	46,4%

Κεντρ. Μακεδονία	9,5%	55,7%	19,7%	50,1%	26,0%	50,9%	20,7%	50,7%	18,4%	49,3%	17,2%	48,6%
Δυτ. Μακεδονία	9,7%	49,9%	23,1%	48,8%	30,7%	49,0%	27,0%	50,7%	19,7%	46,8%	16,3%	45,3%
Ήπειρος	10,5%	50,4%	16,5%	48,8%	24,5%	47,2%	20,1%	47,0%	17,8%	45,8%	13,8%	42,4%
Θεσσαλία	7,9%	55,0%	16,8%	51,1%	26,9%	50,5%	18,3%	50,1%	16,8%	49,2%	17,6%	51,0%
Ιόνια νησιά	9,1%	55,7%	14,1%	54,3%	19,0%	51,7%	15,9%	54,4%	15,9%	50,3%	14,6%	48,1%
Δυτ. Ελλάδα	6,6%	45,5%	17,6%	49,7%	28,5%	50,6%	24,1%	50,4%	21,6%	48,8%	21,8%	51,9%
Στερεά Ελλάδα	12,3%	58,3%	19,0%	51,5%	25,8%	51,4%	18,9%	49,9%	19,3%	49,8%	17,5%	50,4%
Πελοπόννησος	9,0%	57,4%	13,8%	52,7%	22,3%	52,7%	14,4%	52,1%	11,3%	52,0%	13,7%	49,4%
Σύνολο	9,6%	53,4%	17,9%	52,7%	24,9%	52,0%	19,3%	51,9%	16,3%	51,0%	14,7%	50,8%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 3, το φαινόμενο της ανεργίας «εκκινεί» για το σύνολο της χώρας από ένα ποσοστό 9,6% το 2009 και αφού φτάσει τα επίπεδα του 25% το 2015 καταλήγει στο 14,7% το 2021. Αντίστοιχα, το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό παίρνει την τιμή 53,4% το 2009 και 50,8% το 2021. Λιγότεροι άνθρωποι επιθυμούν να εργαστούν από τον πληθυσμό και από αυτούς, λιγότεροι έχουν δουλειά. Ωστόσο η εικόνα για κάθε Περιφέρεια δεν είναι ανάλογη με αυτή του συνόλου της χώρας. Η Περιφέρεια Αττικής ξεκινάει (το 2009) και καταλήγει (το 2021) με το ίδιο ποσοστό ανεργίας. Σε αντίθεση, όλες οι υπόλοιπες περιφέρειες έχουν το έτος 2021 μεγαλύτερο ή πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας σε σχέση με το έτος 2009, πριν την κρίση. Σε πολύ χειρότερη θέση σε σχέση με το 2009 βρίσκονται οι περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδας, του Βόρειου Αιγαίου, της Θεσσαλίας και της Κεντρικής Μακεδονίας. Με στόχο να παρουσιασθεί η πορεία κάθε Περιφέρειας κατά τα έτη που εξετάζονται δημιουργήθηκε ο Πίνακας 4 ο οποίος παρουσιάζει το ποσοστό μεταβολής του ποσοστού ανεργίας για την κάθε Περιφέρεια μεταξύ 2009 και 2021. Όπως είναι φανερό, η μόνη Περιφέρεια που παρουσιάζει (οριακή βέβαια) μείωση του ποσοστού ανεργίας είναι αυτή της Αττικής, ενώ συγκριτικά με τις υπόλοιπες, καλύτερη επίδοση είχαν το Νότιο Αιγαίο, η Ήπειρος και η Στερεά Ελλάδα. Και πάλι όμως, ακόμη και οι Περιφέρειες με την καλύτερη επίδοση βλέπουν το ποσοστό ανεργίας τους να έχει αυξηθεί το λιγότερο κατά 20%. Η μεγαλύτερη αντοχή και ανάκαμψη από την υψηλή ανεργία δεν παρατηρήθηκε στις νησιωτικές – τουριστικές περιφέρειες αλλά σε περιφέρειες με αγροτικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο τόσο η Θεσσαλία όσο και η Κεντρική Μακεδονία, όπου βρίσκεται η πλειοψηφία των αγροτών της χώρας, είχαν πολύ κακές επιδόσεις. Βέβαια, υπάρχουν και Περιφέρειες με ποσοστό ανεργίας που είναι διπλάσιο ή τριπλάσιο από το αντίστοιχο του 2009, όπως είναι η Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία και το Βόρειο Αιγαίο.

Πίνακας 4. Μεταβολή ανεργίας ανά Περιφέρεια

	% μεταβολής ποσοστού ανεργίας 2009-2021
Αττική	-0,3%
Βόρειο Αιγαίο	102,8%
Νότιο Αιγαίο	19,5%
Κρήτη	60,0%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	44,2%
Κεντρ. Μακεδονία	80,7%
Δυτ. Μακεδονία	67,4%
Ήπειρος	31,4%
Θεσσαλία	122,3%
Ιόνια νησιά	61,2%
Δυτ. Ελλάδα	232,4%
Στερεά Ελλάδα	42,4%
Πελοπόννησος	51,4%
Σύνολο	53,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η παραπάνω περιγραφείσα εικόνα της περιφερειακής κατανομής και εξέλιξης της ανεργίας δεν έχει λάβει την ανάλογη προσοχή σε επίπεδο ενημέρωσης και σε επίπεδο χάραξης οικονομικής πολιτικής, σε πολιτικό επίπεδο γενικότερα. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω δεδομένα, κατά τα χρόνια από την έναρξη της οικονομικής κρίσης μέχρι το 2021 παρατηρείται μία μεγάλη περιφερειακή ανακατανομή της οικονομικής δραστηριότητας και της δομής και διάρθρωσης της αγοράς εργασίας. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της μεταβολής είναι η βελτίωση της σχετικής θέσης της Αττικής και η επιδείνωση όλων των υπόλοιπων Περιφερειών. Οι περισσότερες μάλιστα από αυτές έχουν επιδεινώσει τη θέση τους τόσο σε σχέση με την αρχική τους κατάσταση όσο και σε σχέση με την Αττική σε εντυπωσιακά μεγάλο βαθμό. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με πρόσφατες εκτιμήσεις οι οποίες προέκυψαν με χρήση διαφορετικών πηγών δεδομένων (Petraikos and Psycharis, 2016).

Ωστόσο, ο δείκτης του ποσοστού ανεργίας δεν αρκεί για να περιγράψει πλήρως την κατάσταση στην αγορά εργασίας των επιμέρους περιφερειών. Κι αυτό γιατί ο βαθμός συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι επίσης ένας παράγοντας που επιδράει στο ποσοστό ανεργίας. Όπως ειπώθηκε νωρίτερα, η γήρανση του πληθυσμού, η μετανάστευση για εύρεση εργασίας σε χώρες της ΕΕ και η

αποθάρρυνση των ανέργων (ιδίως των μακροχρόνια ανέργων) είναι παράγοντες που μειώνουν το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και επομένως κάνουν τον δείκτη του ποσοστού ανεργίας να μην αντανακλά με ακρίβεια την υπάρχουσα κατάσταση στην αγορά εργασίας και την κοινωνία κάθε περιοχής. Με διαφορετικά λόγια, τα ποσοστά ανεργίας διαφορετικών περιοχών με διαφορετικά τα παραπάνω χαρακτηριστικά, δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα. Η μη συγκρισιμότητα ενισχύεται και από το γεγονός της ύπαρξης σημαντικού μεριδίου αγροτών σε πολλές Περιφέρειες, κάτι που όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια μεταβάλλει σε κάποιο βαθμό τη λειτουργία του ποσοστού ανεργίας σαν δείκτη της ευκολίας ή δυσκολίας για εύρεση εργασίας.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό μειώθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης σε όλη τη χώρα και αυτή η πορεία μείωσης δεν αντιστράφηκε αλλά συνεχίστηκε και μετά την έξοδο από την κρίση. Η μείωση αυτή δεν συνέβη μόνο σε τρεις Περιφέρειες. Όπως ίσως θα περιμέναμε, στην Αττική το ποσοστό συμμετοχής είναι μεγαλύτερο το 2021 σε σχέση με το 2009 και το ίδιο ισχύει και για το Νότιο Αιγαίο και παραδόξως για την Δυτική Ελλάδα. Σε όλες τις άλλες Περιφέρειες το ποσοστό συμμετοχής εξακολουθεί να είναι μειωμένο ή σημαντικά μειωμένο σε σχέση με τη χρονιά πριν την έναρξη της κρίσης στην Ελλάδα. Συνολικά μπορεί να ειπωθεί ότι με την εξαίρεση των τριών αυτών Περιφερειών, ο πληθυσμός της υπόλοιπης χώρας έχει μικρότερη διάθεση να μπει στο εργατικό δυναμικό, είτε γιατί είναι πιο γερασμένος, είτε γιατί στη σύνθεσή του έχει μειωθεί ο αριθμός των οικονομικά ενεργών ανθρώπων (μετανάστευση), είτε γιατί είναι πιο αποθαρρημένος από την μακροχρόνια ανεργία και τις δυσκολίες της αγοράς εργασίας.

Ένας τρόπος για να αντιμετωπιστεί μερικώς η αδυναμία που μόλις περιγράφηκε, σχετικά με τον δείκτη του ποσοστού ανεργίας, είναι να εξεταστεί το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού. Το πρόβλημα της επίπτωσης της αποθάρρυνσης του εργατικού δυναμικού στο ποσοστό ανεργίας αντιμετωπίζεται με αυτό τον τρόπο. Στον Πίνακα 5 που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα ποσοστά απασχόλησης ανά Περιφέρεια μεταξύ των εξεταζόμενων ετών. Παρατηρούμε ότι ενώ το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί σημαντικά για το σύνολο της χώρας, το ποσοστό απασχόλησης παραμένει χαμηλότερο κατά 5% σε σχέση με αυτό πριν από την κρίση.

Ιδιαίτερο επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της μεταβολής του ποσοστού απασχόλησης ανά Περιφέρεια. Παρατηρούμε ότι η Αττική ξεκινάει με ποσοστό μικρότερο από το πανελλαδικό το 2009 για να καταλήξει με σημαντικά μεγαλύτερο από το πανελλαδικό το 2021. Η αύξηση είναι της τάξης του 2% όταν για το αντίστοιχο χρονικό διάστημα υπάρχει μείωση κατά 5% πανελλαδικά. Είναι μάλιστα η Αττική, μαζί με το Νότιο Αιγαίο οι μόνες Περιφέρειες που έχουν αυξήσει

το ποσοστό απασχόλησής τους μεταξύ 2009 και 2021. Όλες οι άλλες Περιφέρειες παρουσιάζουν ποσοστό απασχόλησης που κυμαίνεται κάτω από το πανελλαδικό ποσοστό. Ιδιαίτερα χαμηλό είναι το ποσοστό απασχόλησης στην Ήπειρο, την Δυτική Μακεδονία και την Ανατολική Μακεδονία Θράκη. Αντίθετα σχετικά υψηλό είναι στην Κρήτη, την Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία.

Πίνακας 5. Διαχρονική εξέλιξη ποσοστού απασχόλησης ανά Περιφέρεια

	2009	2011	2015	2018	2020	2021
	% απασχόλ.	% απασχόλ.	% απασχόλ.	% απασχόλ.	% απασχόλ.	% απασχόλ.
Αττική	45,6%	45,1%	40,3%	42,5%	45,7%	47,5%
Βόρειο Αιγαίο	45,5%	39,7%	37,8%	42,6%	43,9%	39,5%
Νότιο Αιγαίο	43,9%	47,8%	47,3%	47,8%	43,1%	46,0%
Κρήτη	48,0%	48,0%	40,6%	47,2%	44,6%	43,1%
Ανατ. Μακεδονία Θράκη	45,4%	40,1%	38,1%	41,9%	40,2%	38,9%
Κεντρική Μακεδονία	50,4%	40,2%	37,7%	40,2%	40,2%	40,2%
Δυτική Μακεδονία	45,1%	37,6%	33,9%	37,0%	37,6%	37,9%
Ήπειρος	45,2%	40,7%	35,6%	37,5%	37,6%	36,6%
Θεσσαλία	50,6%	42,5%	36,9%	40,9%	41,0%	42,1%
Ιόνια νησιά	50,7%	46,7%	41,9%	45,7%	42,3%	41,1%
Δυτική Ελλάδα	42,5%	41,0%	36,2%	38,3%	38,3%	40,6%
Στερεά Ελλάδα	51,2%	41,7%	38,1%	40,5%	40,2%	41,6%
Πελοπόννησος	52,2%	45,4%	41,0%	44,6%	46,1%	42,7%
Σύνολο	48,3%	43,3%	39,0%	41,9%	42,7%	43,3%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Όπως ειπώθηκε και πριν, οι μόνες δύο Περιφέρειες που βελτίωσαν το ποσοστό απασχόλησής τους στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου είναι η Αττική και το Νότιο Αιγαίο. Στο Πίνακα 6 παρουσιάζεται ο ρυθμός μεταβολής του ποσοστού απασχόλησης για κάθε Περιφέρεια για το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα. Η

γενική εικόνα είναι μία εικόνα ανομοιογένειας μεταξύ των Περιφερειών. Οι δύο προαναφερθείσες βελτίωσαν τη θέση τους. Ακολουθεί η Δυτική Ελλάδα που αν και παρουσιάζει μείωση της απασχόλησης, είναι η μικρότερη με σημαντική διαφορά από όλες τις άλλες Περιφέρειες. Στη χειρότερη θέση ως προς την αρνητική αυτή μεταβολή είναι η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, ακολουθούμενη από κοντά από την Ήπειρο, τα Ιόνια νησιά, την Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Η γεωγραφική κατανομή των περιοχών που επλήγησαν περισσότερο δεν παρουσιάζει κάποια συνέχεια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι στο αρνητικό άκρο της κατανομής αυτής βρίσκεται η Κεντρική Μακεδονία, ενώ στο θετικό άκρο της είναι η Αττική. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η περίοδος της κρίσης και της εξόδου από αυτήν ευνόησε την Αττική ενώ έφερε σε χειρότερη θέση όλες πλην μίας από τις υπόλοιπες Περιφέρειες και πιο πολύ από όλες την Κεντρική Μακεδονία και κατ' επέκταση την Θεσσαλονίκη (αν και η έλλειψη δεδομένων αποκλειστικά για την πόλη της Θεσσαλονίκης μετατρέπει το παραπάνω συμπέρασμα σε εκτίμηση). Ενώ λοιπόν το ένα μεγάλο αστικό κέντρο της χώρας ευνοήθηκε, τόσο σε σχετικούς όρους όσο και απόλυτα κατά τη διαδικασία αυτή, το άλλο φαίνεται να επλήγη στον μεγαλύτερο βαθμό.

Πίνακας 6. Μεταβολή απασχόλησης ανά Περιφέρεια

	% μεταβολής ποσοστού απασχόλησης 2009-2021
Αττική	4,3%
Βόρειο Αιγαίο	-13,1%
Νότιο Αιγαίο	4,8%
Κρήτη	-10,4%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	-14,2%
Κεντρ. Μακεδονία	-20,2%
Δυτ. Μακεδονία	-15,9%
Ήπειρος	-19,0%
Θεσσαλία	-16,9%
Ιόνια νησιά	-18,9%
Δυτ. Ελλάδα	-4,5%
Στερεά Ελλάδα	-18,7%
Πελοπόννησος	-18,2%
Σύνολο	-10,3%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Μπορεί επομένως να υποστηριχθεί σαν ένα βασικό συμπέρασμα από την παραπάνω ανάλυση ότι η διαδικασία της οικονομικής κρίσης και της εξόδου από αυτήν επιδείνωσε τα προβλήματα της περιφερειακής ανισότητας στη χώρα και ταυτόχρονα επιδείνωσε τη θέση της βόρειας και κεντρικής Ελλάδας σε σχέση με τη νότια. Ως προς το δίπολο Αθήνας – Θεσσαλονίκης, η θέση της πρώτης έχει σημαντικά ενισχυθεί, ενώ της δεύτερης συνολικά υποβαθμιστεί. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η εικόνα είναι ακόμη καλύτερη για την Αττική εάν συνυπολογισθούν και πρόσθετοι παράγοντες όπως οι μισθολογικές αμοιβές και οι επιπτώσεις στο ποσοστό ανεργίας από τη συμμετοχή των αγροτών στο εργατικό δυναμικό, όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια.

4

Η θέση των νέων στις περιφερειακές αγορές εργασίας

Το επόμενο πεδίο προς διερεύνηση είναι η θέση των νέων στις περιφερειακές αγορές εργασίας ως προς την απασχόληση και τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Για το θέμα αυτό αναμένεται μία ιδιαίτερα απογοητευτική εικόνα σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες (Ιωαννίδης, 2023). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 7, η ηλικιακή κατανομή των ποσοστών ανεργίας για τα διάφορα εξεταζόμενα έτη φανερώνει ένα σημαντικό πρόβλημα της ελληνικής δομής της απασχόλησης. Η ανεργία στις νέες και τους νέους ήταν πολύ ευρεία ήδη από το 2009. Με το βάθεμα της κρίσης η ανεργία των νέων έφτασε το 50% το 2015 (για τις ηλικίες 15–24) και το 37% περίπου για τις ηλικίες 25–29. (Για τον ορισμό των ηλικιακών ομάδων που κατατάσσονται στους νέους και τις νέες, δες Ιωαννίδης, 2023). Η αποκλιμάκωση της ανεργίας των νέων (15–24) γίνεται πιο αργά από ότι η αποκλιμάκωση στους άνω των 30. Μάλιστα μεταξύ του 2020 και του 2021 παρατηρείται αύξηση και όχι μείωση του ποσοστού ανεργίας των νέων (15–24).

Το πρόβλημα με την ανεργία των νέων στην Ελλάδα γίνεται ακόμη εντονότερο εάν η χώρα μας συγκριθεί με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Η ανεργία των νέων είναι πολύ μεγαλύτερη στην Ελλάδα ακόμη και συγκρινόμενη με παρόμοιας δυναμικής χώρες (Πορτογαλία) και φυσικά πολύ χειρότερη συγκρινόμενη με βασικούς «εισαγωγείς» εργατικού δυναμικού από την ΕΕ, όπως η Γερμανία (Ιωαννίδης, 2023). Αυτές οι πολύ μεγάλες διαφορές στα ποσοστά ανεργίας των νέων μπορούν να εξηγήσουν το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα προς χώρες της Ε.Ε. που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα κατά τα χρόνια της κρίσης.

Πίνακας 7. Διαχρονική ηλικιακή κατανομή ποσοστού ανεργίας

	2009	2015	2018	2020	2021
	% ανεργίας	% ανεργίας	% ανεργίας	% ανεργίας	% ανεργίας
Ηλικίες 15–24	25,7%	49,8%	39,9%	35,0%	35,5%
Ηλικίες 25–29	15,1%	36,7%	28,5%	27,2%	25,0%
30 και άνω	7,2%	21,6%	17,0%	14,0%	12,4%
Σύνολο	9,6%	24,9%	19,3%	16,3%	14,7%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στη συνέχεια εξετάζεται και αναδεικνύεται η περιφερειακή διάσταση της ανεργίας των νέων και της εξέλιξής της πριν κατά τη διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση. Πριν όμως γίνει η παρουσίαση των αποτελεσμάτων ανά Περιφέρεια θα πρέπει να επισημανθεί και στο σημείο αυτό ότι η αλλαγή του ερωτηματολογίου και του τρόπου συλλογής των δεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού στην Ελλάδα από το έτος 2021 και μετά έχει οδηγήσει στην ύπαρξη αρκετά μικρού δείγματος για το πρώτο έτος της αλλαγής (2021) και πιθανώς και για τα αμέσως επόμενα έτη, κάτι το οποίο δυσχεραίνει ιδιαίτερα τη διεξαγωγή έρευνας για την ελληνική αγορά εργασίας, όπως και για τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. Ο διαχωρισμός του μικρότερου αυτού δείγματος σε πολλές υποκατηγορίες μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της αντιπροσωπευτικότητάς του. Η περίπτωση της κατάτμησης του δείγματος ως προς την εργασιακή κατάσταση ταυτόχρονα σε ηλικιακές τάξεις και Περιφέρειες οδηγεί σε μία τέτοια κατάσταση, με τα προκύπτοντα ποσοστά ανεργίας να παρουσιάζουν μεγάλη και αδικαιολόγητη διακύμανση. Για το λόγο αυτό η ανάλυση της κατάστασης της αγοράς εργασίας ανά ηλικία και Περιφέρεια, καθώς και οι πολλαπλών διαστάσεων αναλύσεις που θα ακολουθήσουν, θα πραγματοποιηθούν με τελικό έτος το 2020.

Στους Πίνακες 8, 9 και 10 που ακολουθούν παρουσιάζονται τα ποσοστά ανεργίας ανά Περιφέρεια για τις τρεις ηλικιακές ομάδες που αναφέρθηκαν νωρίτερα. Στην πρώτη ηλικιακή κατηγορία των νέων, αυτή που περιλαμβάνει τις ηλικίες από 15 έως 24 έτη, το μεγαλύτερο τμήμα των νέων εντός εργατικού δυναμικού βρίσκεται μεταξύ των ηλικιών 20–24 (δες Ιωαννίδης, 2023). Η ερμηνεία για αυτό είναι ότι μεγάλο τμήμα της ελληνικής νεολαίας δεν εντάσσεται στο εργατικό δυναμικό πριν συμπληρώσει τα 18 έτη και επίσης, ένα επίσης μεγάλο τμήμα σπουδάζει στο πανεπιστήμιο ή σε μεταλυκειακές σχολές και επομένως εντάσσεται αργότερα στην αγορά εργασίας. Για το λόγο αυτό συγχωνεύθηκαν στη μελέτη οι ηλικίες 15–19 και 20–24 που είναι οι συνηθισμένες πενταετείς τάξεις των ηλικιακών ομάδων. Πρόκειται φυσικά για το κατεξοχήν κομμάτι της νεολαίας. Στον Πίνακα 8 παρατηρούμε την

κατανομή των ανέργων αυτής της ηλικίας στις Περιφέρειες και στο χρόνο. Πριν την έναρξη της κρίσης, η θέση της Αττικής ήταν η δεύτερη καλύτερη, λίγο μετά την Κρήτη. Η Κεντρική Μακεδονία ήταν σημαντικά πιο υψηλά σε ποσοστά ανεργίας ενώ στη χειρότερη θέση ήταν οι συνήθεις ύποπτες Περιφέρειες, όπως η Δυτική Μακεδονία και η Ήπειρος. Οι υπόλοιπες Περιφέρειες κινήθηκαν στο ενδιάμεσο, με τις υπόλοιπες νησιωτικές να βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα. Μέσα στην κορύφωση της κρίσης οι περισσότερες Περιφέρειες ακολούθησαν αναλογικά την πανελλαδική τάση εκτός από την Ήπειρο και τη Θεσσαλία που είδαν τα ποσοστά της νεανικής ανεργίας να αυξάνονται πολύ περισσότερο.

Η μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των Περιφερειών δημιουργήθηκε κατά την αποκλιμάκωση της ανεργίας, με την σταδιακή υποχώρηση της κρίσης. Παρατηρήθηκε και ακόμη παρατηρείται, πολύ ταχύτερη μείωση της ανεργίας στην Αττική από ότι στην υπόλοιπη χώρα. Μάλιστα, το 2020 το ποσοστό ανεργίας των νέων (15–24) στην Αττική είναι μικρότερο από ότι το 2009, ενώ κατά μέσο όρο στο σύνολο της χώρας είναι κατά 36% μεγαλύτερο. Επειδή όμως η Αττική έχει μεγάλη στατιστική βαρύτητα για την εξαγωγή του μέσου για όλη τη χώρα (λόγω του μεγέθους της), αυτό σημαίνει ότι η απόστασή της από τις άλλες Περιφέρειες είναι ακόμη μεγαλύτερη από ότι η απόσταση από τον μέσο. Πράγματι, οι περισσότερες Περιφέρειες παρουσιάζουν αυξημένο ποσοστό ανεργίας σε σχέση με το αντίστοιχο πριν την κρίση, το λιγότερο κατά 35% και συνήθως κατά 50% έως 60% μεγαλύτερο. Η παραπάνω περιγραφείσα κατάσταση έχει οδηγήσει την Αττική το 2020 να παρουσιάζει ποσοστό ανεργίας των νέων αυτής της ηλικίας που είναι το μισό από ότι στις περισσότερες από τις υπόλοιπες Περιφέρειες, σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, το ένα τρίτο από αυτές. Το συμπέρασμα αυτό εξακολουθεί να ισχύει ακόμη και αν συγκριθεί με την Κεντρική Μακεδονία.

Πίνακας 8. Διαχρονική εξέλιξη ποσοστού ανεργίας ανά Περιφέρεια, ηλικίες 15-24

	Ποσοστό ανεργίας				
	Ηλικίες 15-24				
	2009	2015	2018	2020	% μετ. 09-20
Αττική	21,9%	47,2%	39,3%	21,3%	-2,7%
Βόρειο Αιγαίο	24,6%	42,1%	56,7%	41,4%	68,3%
Νότιο Αιγαίο	24,5%	33,8%	28,4%	35,9%	46,5%
Κρήτη	20,9%	40,4%	24,5%	38,2%	82,8%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	30,5%	53,8%	38,3%	44,1%	44,6%

Κεντρ. Μακεδονία	28,0%	51,9%	35,6%	38,2%	36,4%
Δυτ. Μακεδονία	34,8%	49,4%	62,0%	47,0%	35,1%
Ήπειρος	34,7%	58,6%	45,8%	38,0%	9,5%
Θεσσαλία	26,6%	60,3%	43,6%	42,8%	60,9%
Ιόνια νησιά	26,6%	54,6%	35,6%	41,1%	54,5%
Δυτ. Ελλάδα	28,8%	54,6%	44,7%	47,6%	65,3%
Στερεά Ελλάδα	32,9%	55,4%	51,1%	63,6%	93,3%
Πελοπόννησος	25,8%	50,5%	47,7%	41,2%	59,7%
Σύνολο	25,7%	49,8%	39,9%	35,0%	36,2%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ της Αττικής και της υπόλοιπης χώρας φαίνεται να εξομαλύνεται καθώς αυξάνουν οι ηλικίες που εξετάζονται. Στις ηλικίες 25-29 ετών, οι οποίες με βάση τις ελληνικές συνθήκες στην αγορά εργασίας θεωρούνται ότι εντάσσονται στην κατηγορία των νέων (Ιωαννίδης 2023), η διαφορά στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων είναι αρκετά πιο μικρή. Σε αυτές τις ηλικίες μία ευχάριστη έκπληξη είναι η Πελοπόννησος που παρουσιάζει μικρότερο ποσοστό ανεργίας ακόμη και από την Αττική. Και πάλι ωστόσο υπάρχουν πολλές Περιφέρειες όπου το ποσοστό ανεργίας είναι κατά 50% μεγαλύτερο από την Αττική, με χειρότερη τη θέση της Δυτικής Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης.

Πίνακας 9. Διαχρονική εξέλιξη ποσοστού ανεργίας ανά Περιφέρεια, ηλικίες 25-29

	Ποσοστό ανεργίας				
	Ηλικίες 25-29				
	2009	2015	2018	2020	% μετ. 09-20
Αττική	13,7%	34,0%	25,2%	22,6%	65,0%
Βόρειο Αιγαίο	10,1%	27,0%	28,9%	27,9%	176,2%
Νότιο Αιγαίο	17,6%	19,1%	26,5%	31,3%	77,8%
Κρήτη	12,7%	38,0%	21,5%	27,1%	113,4%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	13,8%	41,7%	30,8%	36,9%	167,4%
Κεντρ. Μακεδονία	15,4%	38,3%	29,3%	25,9%	68,2%

Δυτ. Μακεδονία	24,1%	55,8%	48,8%	40,0%	66,0%
Ήπειρος	21,5%	49,8%	33,6%	37,7%	75,3%
Θεσσαλία	17,7%	36,0%	34,6%	28,1%	58,8%
Ιόνια νησιά	13,8%	26,4%	24,9%	26,9%	94,9%
Δυτ. Ελλάδα	15,9%	43,3%	32,3%	33,6%	111,3%
Στερεά Ελλάδα	16,7%	35,6%	33,9%	36,2%	116,8%
Πελοπόννησος	15,8%	41,7%	25,4%	21,9%	38,6%
Σύνολο	15,1%	36,7%	28,5%	27,2%	80,1%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η ομαλοποίηση των διαφορών των ποσοστών ανεργίας μεταξύ των Περιφερειών συνεχίζεται καθώς φτάνουμε στην τελευταία ηλικιακή ομάδα, άνω των 30 ετών (Πίνακας 10). Εδώ, σταθερά πρώτη είναι η Πελοπόννησος και η Αττική εξακολουθεί να έχει καλύτερη επίδοση από τους υπόλοιπους. Οι διαφορές της πλέον είναι λίγες ποσοστιαίες μονάδες από τις άλλες Περιφέρειες. Ωστόσο, όπως δείχνουν και τα δεδομένα από τον Πίνακα 3, όπου υπάρχουν στοιχεία και για το 2021, οι διαφορές στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ Αττικής και υπόλοιπης Ελλάδας εξακολουθούν να είναι μεγάλες. Δεν είναι όμως τόσο μεγάλες όσο για τους νέους και τις νέες.

Πίνακας 10. Διαχρονική εξέλιξη ποσοστού ανεργίας ανά Περιφέρεια, ηλικίες 30 άνω

	Ποσοστό ανεργίας				
	Ηλικίες 30 και άνω				
	2009	2015	2018	2020	% μετ. 09-20
Αττική	7,1%	22,6%	18,1%	12,6%	77,5%
Βόρειο Αιγαίο	4,4%	14,3%	18,1%	12,8%	190,9%
Νότιο Αιγαίο	9,8%	12,4%	14,4%	13,7%	39,8%
Κρήτη	7,1%	20,8%	11,7%	14,9%	109,9%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	8,7%	18,6%	12,7%	13,4%	54,0%
Κεντρ. Μακεδονία	7,7%	22,8%	18,9%	16,5%	114,3%
Δυτ. Μακεδονία	9,0%	25,4%	22,1%	15,8%	75,6%
Ήπειρος	7,0%	19,7%	17,4%	14,7%	110,0%
Θεσσαλία	6,4%	23,2%	14,7%	14,1%	120,3%

Ιόνια νησιά	7,1%	15,6%	13,7%	13,5%	90,1%
Δυτ. Ελλάδα	6,3%	24,0%	21,8%	18,7%	196,8%
Στερεά Ελλάδα	7,2%	21,9%	14,9%	14,2%	97,2%
Πελοπόννησος	5,7%	18,4%	11,9%	9,4%	64,9%
Σύνολο	7,2%	21,6%	17,0%	14,0%	94,4%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Στο παραπάνω φαινόμενο μπορεί να δοθούν διαφορετικές ερμηνείες, ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας για νέους ανθρώπους οι οποίοι έχουν μεγαλύτερη ευχέρεια για μετεγκατάσταση προς εύρεση εργασίας σε άλλες περιοχές, ιδίως εντός της χώρας, μπορεί να οδηγήσει σε έξοδο των νέων ανέργων από τις Περιφέρειες με υψηλή ανεργία των νέων και σε κατεύθυνσή τους εκεί όπου η ανεργία των νέων είναι χαμηλή. Οι τεράστιες διαφορές στα ποσοστά ανεργίας των νέων μεταξύ Αττικής και υπόλοιπης Ελλάδας είναι ένα πολύ ισχυρό κίνητρο για μετεγκατάσταση στην Αττική για τους νέους ανθρώπους. Η εσωτερική αυτή μετανάστευση είναι ιδιαίτερα εύκολο να πραγματοποιηθεί προς την Αθήνα για ιστορικούς λόγους αλλά και λόγω των υποδομών και της ελκυστικότητας της περιοχής ιδιαίτερα για τις νέες και τους νέους. Είναι λοιπόν πολύ πιθανό η εξομάλυνση των ποσοστών ανεργίας με την άνοδο της ηλικίας μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων Περιφερειών να προκύπτει λόγω της μετανάστευσης των νέων ανέργων προς την Αθήνα για εύρεση εργασίας και όχι λόγω της καλύτερης λειτουργίας της οικονομίας και της αγοράς εργασίας των υπόλοιπων Περιφερειών για τις μεγαλύτερες ηλικίες. Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί και η μεταβολή των ποσοστών των πτυχιούχων στην Περιφέρεια της Αττικής που παρατηρείται την αντίστοιχη χρονική περίοδο και θα παρουσιασθεί στη συνέχεια. Ωστόσο η περαιτέρω διερεύνηση αυτού του θέματος ξεφεύγει από τους στόχους της συγκεκριμένης μελέτης.

5

Η σχέση απασχόλησης και οι Περιφέρειες

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί η σχέση με την οποία εργάζονται οι εργαζόμενες και οι εργαζόμενοι της χώρας, δηλαδή η σχέση απασχόλησης, η οποία στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού αναφέρεται ως «επαγγελματική κατάσταση» και με αυτόν τον τίτλο εισάγεται στο εσωτερικό των Πινάκων που ακολουθούν.

Στον Πίνακα 11 παρουσιάζεται η εξέλιξη των μεγεθών για το σύνολο της χώρας από το 2009 έως το 2020, ενώ στους επόμενους πίνακες παρουσιάζεται η αναλυτική κατάσταση ανά Περιφέρεια για διαφορετικά έτη. Στον Πίνακα 12 παρουσιάζεται η εικόνα για το έτος 2009 (πριν από την κρίση), στον Πίνακα 13 για το έτος 2015 (ένα από τα έτη κορύφωσης της κρίσης) και στον Πίνακα 14 για το έτος 2020 για το οποίο υπάρχουν τα τελευταία διαθέσιμα και πλήρη μικροδεδομένα.

Ξεκινώντας από τον Πίνακα 11 και από το 2009, παρατηρούμε ότι συνολικά οι αυτοαπασχολούμενοι αποτελούν το 29,4% της απασχόλησης, η οποία μοιράζεται σε 8,2% για τους αυτοαπασχολούμενους αγρότες και 21,2% για τους υπόλοιπους αυτοαπασχολούμενους. Και οι δύο υποκατηγορίες καταλαμβάνουν μεγάλο μερίδιο της απασχόλησης συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρώπης (Ιωαννίδης, 2023). Η οικογενειακή απασχόληση παρουσιάζει επίσης ένα αρκετά υψηλό ποσοστό (5,8%) με σημαντικό τμήμα της να οφείλεται επίσης στους αγρότες. Το υπόλοιπο ποσοστό της απασχόλησης (64,8%) αποτελείται από μισθωτούς εκ των οποίων ένα ελάχιστο ποσοστό αποτελούν οι αγρότες (0,5%). Συνολικά οι εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα αποτελούν το 2009 το 11% του συνόλου των εργαζομένων.

Πίνακας 11. Σχέση απασχόλησης και αγροτική απασχόληση, διαχρονική εξέλιξη

Επαγγελματική κατάσταση								
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες		Μισθωτοί/ές		Οικογεν. εργαζ.		Σύνολο	
	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες
2009	21,2%	8,2%	64,3%	0,5%	3,5%	2,3%	89,0%	11,0%
2015	21,1%	9,5%	64,6%	0,4%	2,3%	2,0%	88,0%	12,0%
2020	20,6%	8,3%	67,9%	0,2%	1,8%	1,2%	90,3%	9,7%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η εικόνα του 2009 δε διαφέρει σημαντικά από αυτήν του 2020. Οι αγρότες έχουν μειωθεί κατά 1,3%, αλλά αυτό οφείλεται στη μείωση της αγροτικής οικογενειακής εργασίας, αφού οι αυτοαπασχολούμενοι αγρότες έχουν οριακά αυξηθεί. Οι αυτοαπασχολούμενοι που δεν είναι αγρότες έχουν μειωθεί πολύ λίγο, ενώ αυτοί που μειώθηκαν σημαντικά είναι οι οικογενειακοί εργαζόμενοι. Σαν αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών, μεταξύ του 2009 και το 2020 έχει ενισχυθεί η θέση των μισθωτών κατά 3,6%. Συγκριτικά με το έτος 2015 παρατηρούμε ότι κατά την περίοδο της κρίσης υπήρξε μία αξιοσημείωτη αύξηση του μεριδίου των αυτοαπασχολούμενων αγροτών η οποία δε διατηρήθηκε μετά την κρίση. Αυτό ήταν αναμενόμενο γιατί η αγροτική ιδιότητα δεν επηρεάζεται τόσο πολύ από τις βραχυχρόνιες οικονομικές διακυμάνσεις, ιδίως στην Ελλάδα με τα χαρακτηριστικά που έχει η ιδιοκτησία της γης και γενικότερα τα αγροτικά επαγγέλματα. Για το λόγο αυτό η αγροτική απασχόληση δε μειώθηκε τόσο πολύ όσο η υπόλοιπη απασχόληση, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το μερίδιό της επί της συνολικής απασχόλησης. Αυτό δε σημαίνει ότι δε μειώθηκε η αγροτική παραγωγή, αλλά ότι το γεγονός αυτό δε φάνηκε ιδιαίτερα στην αγροτική απασχόληση. Εξάλλου ο αγροτικός τομέας είναι ένας τομέας που κρύβει σημαντική υποαπασχόληση (Ioannides, 2022).

Συνολικά μπορεί να ειπωθεί ότι τόσο η αυτοαπασχόληση όσο και η αγροτική αυτοαπασχόληση κρατούν ένα σταθερό μερίδιο κατά την τελευταία δεκαετία, ενώ η οικογενειακή απασχόληση δείχνει σημαντική υποχώρηση με αντίστοιχη άνοδο των μισθωτών.

Περνώντας στην ανάλυση ανά Περιφέρεια και ξεκινώντας από το 2009 προκύπτουν αρκετά και ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Υπάρχουν τρεις σημαντικές

διαφοροποιήσεις μεταξύ της Αττικής και της λοιπής Ελλάδας. Η πρώτη είναι το σημαντικά υψηλότερο ποσοστό μισθωτών στην Αττική, που αγγίζει το 80%, ενώ στην υπόλοιπη χώρα κυμαίνεται από 40% έως το πολύ 60% και συνήθως γύρω από το 50%. Η δεύτερη, είναι η σχεδόν πλήρης έλλειψη αγροτών στην Περιφέρεια Αττικής και η τρίτη είναι ότι οι υπόλοιποι (εκτός αγροτών) αυτοαπασχολούμενοι έχουν σημαντικά μικρότερο μερίδιο στην Αττική από ότι σε όλες τις άλλες Περιφέρειες.

Το να μην υπάρχουν πολλοί αγρότες στην Αττική ήταν αναμενόμενο. Το γεγονός όμως ότι στην πιο ανεπτυγμένη Περιφέρεια της χώρας και αυτή με τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό μισθωτών σχετικά με τους αυτοαπασχολούμενους (μη αγρότες) δείχνει αρχικά παράδοξο. Η ύπαρξη μεγάλου τμήματος αυτοαπασχολούμενων στις Περιφέρειες εκτός Αττικής προξενεί εντύπωση, αφού θα ήταν πιο αναμενόμενο η ατομική επιχειρηματικότητα να είναι πιο ανεπτυγμένη εκεί που υπάρχουν περισσότερες επαγγελματικές και οικονομικές ευκαιρίες και δυνατότητες, δηλαδή στην Αττική. Συμβαίνει όμως το αντίθετο το 2009 και εξακολουθεί να συμβαίνει και το 2020 (Πίνακας 13): Η Αττική παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων από όλη τη χώρα, ακόμη και αν εξαιρεθούν οι αυτοαπασχολούμενοι αγρότες. Η αυτοαπασχόληση φαίνεται να συσχετίζεται θετικά με τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, που παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Πίνακας 12. Σχέση απασχόλησης και αγροτική απασχόληση ανά Περιφέρεια, 2009

Επαγγελματική κατάσταση								
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες		Μισθωτοί/ές		Οικογεν. εργαζ.		Σύνολο	
	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες
2009								
Αττική	18,7%	0,5%	78,0%	0,2%	2,5%	0,1%	99,2%	0,8%
Βόρειο Αιγαίο	25,5%	9,5%	59,5%	0,9%	3,4%	1,2%	88,4%	11,6%
Νότιο Αιγαίο	24,6%	5,8%	62,0%	0,1%	6,9%	0,7%	93,5%	6,5%
Κρήτη	21,8%	12,7%	57,6%	0,7%	4,4%	2,9%	83,8%	16,2%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	19,0%	19,2%	52,9%	0,9%	2,6%	5,5%	74,5%	25,5%

Κεντρ. Μακεδονία	22,6%	8,7%	61,9%	0,7%	3,6%	2,6%	88,1%	11,9%
Δυτ. Μακεδονία	21,4%	15,2%	56,3%	0,5%	3,7%	2,9%	81,3%	18,7%
Ήπειρος	23,7%	15,5%	53,7%	0,6%	4,1%	2,5%	81,4%	18,6%
Θεσσαλία	22,4%	14,0%	52,9%	0,3%	5,3%	5,2%	80,5%	19,5%
Ιόνια νησιά	26,9%	13,2%	50,8%	0,3%	5,6%	3,3%	83,3%	16,7%
Δυτ. Ελλάδα	24,3%	14,5%	50,8%	0,6%	4,1%	5,7%	79,2%	20,8%
Στερεά Ελλάδα	22,5%	12,1%	57,2%	0,8%	4,0%	3,5%	83,6%	16,4%
Πελοπόννησος	23,9%	22,2%	42,7%	1,0%	4,5%	5,7%	71,0%	29,0%
Σύνολο	21,2%	8,2%	64,3%	0,5%	3,5%	2,3%	89,0%	11,0%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδοδεμένων της Labour Force Survey της Eurostat

Το γεγονός φαίνεται να ενισχύει τον προβληματισμό για το ρόλο των αυτοαπασχολούμενων στην ελληνική αγορά εργασίας (Livanos, 2009; Ιωαννίδης, 2013). Αποτελεί μία σαφή κατά τη γνώμη μας ένδειξη ότι μεγάλο τμήμα της αυτοαπασχόλησης αποτελεί αναγκαστική επιλογή για τους περισσότερους, λόγω της αδυναμίας εύρεσης μισθωτής απασχόλησης και γι' αυτό παρατηρείται αυξημένο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων (μη αγροτών) σε Περιφέρειες με ψηλά ποσοστά ανεργίας. Το γεγονός αυτό σημαίνει επίσης ότι υπάρχει κάποιος αναμενόμενος βαθμός υποαπασχόλησης στους αυτοαπασχολούμενους αυτούς και επομένως σε αυτό το σημείο εντοπίζεται μία πηγή κρυμμένης (από τις στατιστικές μετρήσεις) ανεργίας. Αυτό κάνει χειρότερη την κατάσταση στην αγορά εργασίας των Περιφερειών εκτός της Αττικής από ότι ήδη φανερώνει το επίσημο ποσοστό ανεργίας. Με διαφορετική διατύπωση, η κατάσταση ως προς την αγορά εργασίας είναι χειρότερη και η δυσκολία εύρεσης εργασίας είναι ακόμη μεγαλύτερη για τις εκτός Αττικής Περιφέρειες της χώρας απ' ότι δείχνει η ήδη σημαντική διαφορά τους στα ποσοστά ανεργίας. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δύο εργασιακές κατηγορίες, των αυτοαπασχολούμενων και των αυτοαπασχολούμενων αγροτών προσμετρώνται στον παρονομαστή του τύπου υπολογισμού της ανεργίας και με αυτό τον τρόπο μειώνουν το ποσοστό ανεργίας στις Περιφέρειες που βρίσκονται περισσότερο από όσο αντιστοιχεί στην πραγματικότητα (Ioannides, 2022; Ιωαννίδης 2013;).

Πίνακας 13. Σχέση απασχόλησης και αγροτική απασχόληση ανά Περιφέρεια, 2020

Επαγγελματική κατάσταση								
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες		Μισθωτοί/ές		Οικογεν. εργαζ.		Σύνολο	
	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες
2020								
Αττική	17,3%	0,5%	81,3%	0,1%	0,8%	0,0%	99,4%	0,6%
Βόρειο Αιγαίο	24,3%	11,6%	59,6%	1,0%	2,8%	0,7%	86,7%	13,3%
Νότιο Αιγαίο	29,3%	4,4%	62,3%	0,3%	3,4%	0,3%	95,0%	5,0%
Κρήτη	21,9%	15,5%	58,3%	0,3%	2,9%	1,1%	83,2%	16,8%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	17,8%	17,5%	59,9%	0,3%	2,4%	2,1%	80,1%	19,9%
Κεντρ. Μακεδονία	21,5%	9,2%	66,9%	0,2%	1,5%	0,7%	89,9%	10,1%
Δυτ. Μακεδονία	21,5%	16,8%	59,7%	0,0%	1,1%	0,9%	82,3%	17,7%
Ήπειρος	26,0%	10,3%	59,4%	0,4%	2,6%	1,2%	88,0%	12,0%
Θεσσαλία	21,9%	12,7%	57,9%	0,1%	2,4%	5,0%	82,2%	17,8%
Ιόνια νησιά	32,0%	7,1%	54,7%	0,2%	5,5%	0,6%	92,1%	7,9%
Δυτ. Ελλάδα	20,1%	18,0%	54,8%	0,2%	3,0%	3,8%	77,9%	22,1%
Στερεά Ελλάδα	23,1%	14,9%	57,3%	0,2%	2,8%	1,7%	83,2%	16,8%
Πελοπόννησος	25,0%	18,7%	49,1%	0,7%	3,5%	3,0%	77,6%	22,4%
Σύνολο	20,6%	8,3%	67,9%	0,2%	1,8%	1,2%	90,3%	9,7%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Μάλιστα, μετά την πάροδο της κρίσης (2020) η αυτοαπασχόληση φαίνεται ακόμη πιο μειωμένη στην Αττική και η μισθωτή εργασία πιο ενισχυμένη από ότι το έτος πριν την κρίση. Και αυτή η διαπίστωση συνάδει με την ισχυροποίηση της θέσης της Αττικής μετά την κρίση όπως προέκυψε από την ανάλυση που προηγήθηκε.

Από τις υπόλοιπες Περιφέρειες, σε λίγο καλύτερη θέση ως προς το μερίδιο των μισθωτών βρίσκεται το Νότιο Αιγαίο και η Κεντρική Μακεδονία, λόγω της ύπαρξης της Θεσσαλονίκης, όπου η μισθωτή απασχόληση αναμένεται να έχει ένα σημαντικό μερίδιο. Ωστόσο η συγχώνευση της πόλης της Θεσσαλονίκης σε μία ευρύτερη και μαζική Περιφέρεια που αποτελείται από αγροτικές περιοχές δεν επιτρέπει την ακριβέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων για το δεύτερο σε μέγεθος αστικό κέντρο της χώρας.

Εξετάζοντας στη συνέχεια το έτος που βρίσκεται βαθιά εντός της κρίσης (2015), δεν προκύπτει κάποια ποιοτική διαφοροποίηση ως προς τα παραπάνω. Εκτός ίσως από την σημαντική αύξηση του μεριδίου των αυτοαπασχολούμενων αγροτών σε κάθε Περιφέρεια που περιλαμβάνει αγρότες. Το φαινόμενο αυτό εξηγείται όπως ειπώθηκε και πριν από την μη ελαστικότητα της γεωργικής απασχόλησης, η οποία κράτησε τυπικά το μεγαλύτερο τμήμα των αγροτών εντός της απασχόλησης (δεν είχαν εξάλλου πολλές εναλλακτικές επιλογές) αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό το μερίδιό τους στην απασχόληση.

Πίνακας 14. Σχέση απασχόλησης και αγροτική απασχόληση ανά Περιφέρεια, 2015

Επαγγελματική κατάσταση								
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες		Μισθωτοί/ές		Οικογεν. εργαζ.		Σύνολο	
	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες
2015								
Αττική	19,1%	0,7%	78,7%	0,2%	1,2%	0,1%	99,1%	0,9%
Βόρειο Αιγαίο	22,2%	13,1%	56,6%	0,7%	3,9%	3,4%	82,7%	17,3%
Νότιο Αιγαίο	24,6%	5,3%	64,8%	0,1%	3,7%	1,4%	93,2%	6,8%
Κρήτη	20,8%	13,1%	61,5%	0,5%	3,1%	1,0%	85,4%	14,6%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	20,9%	21,6%	49,8%	0,2%	1,7%	5,6%	72,5%	27,5%
Κεντρ. Μακεδονία	22,8%	11,4%	61,0%	0,5%	2,4%	1,8%	86,3%	13,7%
Δυτ. Μακεδονία	23,2%	15,0%	55,5%	0,8%	3,7%	1,8%	82,4%	17,6%
Ήπειρος	23,2%	15,5%	54,9%	0,9%	2,9%	2,6%	81,0%	19,0%

Θεσσαλία	19,5%	17,0%	53,6%	0,0%	3,9%	6,0%	77,0%	23,0%
Ιόνια νησιά	31,6%	8,3%	57,3%	0,0%	2,3%	0,5%	91,2%	8,8%
Δυτ. Ελλάδα	21,5%	15,1%	52,6%	1,5%	3,7%	5,5%	77,9%	22,1%
Στερεά Ελλάδα	21,3%	16,9%	53,1%	1,1%	3,6%	4,1%	77,9%	22,1%
Πελοπόννησος	22,1%	22,9%	47,9%	0,8%	2,7%	3,7%	72,6%	27,4%
Σύνολο	21,1%	9,5%	64,6%	0,4%	2,3%	2,0%	88,0%	12,0%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Συνοψίζοντας, η διαχρονική μελέτη της σχέσης απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο αναδεικνύει μερικά σημαντικά χαρακτηριστικά των περιφερειακών αγορών εργασίας και της ελληνικής δομής της απασχόλησης στο σύνολό της. Η αγροτική αυτοαπασχόληση βρίσκεται σε μακροχρόνια αργή φθίνουσα πορεία, η οποία αντιστράφηκε εν μέρει κατά τη διάρκεια της κρίσης, αλλά η πιο πιθανή ερμηνεία για αυτό είναι η ανελαστικότητα αυτού του είδους απασχόλησης που οδήγησε σε σχετική διατήρηση του αριθμού των απασχολούμενων αγροτών ενώ οι μισθωτοί παρουσίαζαν μεγάλη μείωση και επομένως σε αύξηση του μεριδίου τους. Με την έξοδο από την κρίση, η προϊούσα αργή τάση μείωσης της αγροτικής απασχόλησης φαίνεται ότι ενισχύεται και πάλι. Η κατανομή της αγροτικής (αυτο)απασχόλησης είναι σχετικά ισορροπη σε όλες τις Περιφέρειες, εκτός της Αττικής όπου είναι ανύπαρκτη. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού αγροτών στις υπόλοιπες Περιφέρειες μειώνει τη συγκρισιμότητα του δείκτη του ποσοστού ανεργίας μεταξύ των Αττικής και των υπόλοιπων Περιφερειών. Με δεδομένη τη μη ύπαρξη της ανελαστικής αγροτικής απασχόλησης στην Αττική, το ίδιο ποσοστό ανεργίας στην Αττική και σε μία άλλη Περιφέρεια θα υποδήλωνε μεγαλύτερη ευκολία εύρεσης εργασίας στην Αττική.

Ένα δεύτερο σημαντικό εύρημα είναι η ύπαρξη μικρότερου αριθμού αυτοαπασχολούμενων (μη αγροτών) στην Αττική από ότι σε κάθε άλλη Περιφέρεια. Το γεγονός αυτό φαίνεται αρχικά παράδοξο και συνδέει την αυτοαπασχόληση όχι με τις ευνοϊκές αλλά με τις δυσμενέστερες οικονομικές συνθήκες, αυτές που επικρατούν εκτός Αττικής. Τείνει να επιβεβαιώσει την υπόθεση ότι οι περισσότεροι αυτοαπασχολούμενοι στην Ελλάδα γίνονται λόγω ανάγκης και όχι επιλογής και πως σε αυτή την περίπτωση ένα σημαντικός βαθμός υποαπασχόλησης και άρα κρυφής από τις μετρήσεις ανεργίας, εντοπίζεται στις τάξεις των αυτοαπασχολούμενων αυτών και άρα των απασχολούμενων εκτός της Περιφέρειας Αττικής. Το παραπάνω

συμπέρασμα κάνει ακόμη λιγότερο συγκρίσιμο το ποσοστό ανεργίας σαν δείκτη της δυσκολίας εύρεσης εργασίας μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων Περιφερειών.

Ενδιαφέρον επίσης εύρημα είναι η ύπαρξη μεγάλου μεριδίου αγροτών ως προς το σύνολο της απασχόλησης σε Περιφέρειες όπως η Πελοπόννησος, η Ανατολική Μακεδονία Θράκη, η Δυτική Ελλάδα και η Δυτική Μακεδονία οι οποίες ξεπερνούν τη Θεσσαλία ως προς το μερίδιο του πληθυσμού τους που απασχολείται στη γεωργία με τη μορφή της αυτοαπασχόλησης.

Φύλο και περιφερειακή απασχόληση

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγραφεί η εικόνα καθώς και η χρονική εξέλιξη των περιφερειακών αγορών εργασίας ως προς τη διάσταση του φύλου. Στον Πίνακα 15 παρουσιάζονται τα χρονολογικά δεδομένα για το ποσοστό ανεργίας γυναικών και ανδρών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση, ανά Περιφέρεια και για το σύνολο της χώρας. Παρατηρούμε ότι για το σύνολο της χώρας, το 2009, τα ποσοστά ανεργίας ήταν σχετικά μικρά αλλά η ποσοστιαία διαφορά στα ποσοστά αυτά μεταξύ γυναικών και ανδρών ήταν της τάξης του 90% (δηλαδή το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν 90,7% μεγαλύτερο από αυτό των ανδρών). Όπως έχει δείξει και η οικονομετρική διερεύνηση (δες για παράδειγμα Ιωαννίδης, 2023; Rodokanakis and Vlachos, 2012; 2013) αυτό δεν οφείλεται στα ατομικά τους ή σε άλλα χαρακτηριστικά αλλά μόνο στο γεγονός ότι είναι γυναίκες. Η διαφορά αυτή μειώθηκε σημαντικά (στο 33% περίπου) κατά τη διάρκεια της κρίσης (2015), καθώς τα ποσοστά ανεργίας εκτοξεύονταν, αφού το ποσοστό ανεργίας των ανδρών αυξήθηκε πολύ πιο γρήγορα από αυτό των γυναικών, ξεκινώντας βέβαια από πολύ πιο χαμηλό σημείο εκκίνησης. Με την πάροδο της κρίσης η διαφορά στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ γυναικών και ανδρών έχει αρχίσει και πάλι να αυξάνει, κινούμενη το 2020 στο επίπεδο του 46,1%. Η πορεία αυτή ήταν αναμενόμενη, αφού τα περιθώρια για αύξηση του ποσοστού ανεργίας των ανδρών ήταν πολύ μεγαλύτερα από αυτά των γυναικών και επίσης η κρίση επηρέασε ιδιαίτερα έντονα τομείς όπως οι κατασκευές όπου οι άνδρες κατείχαν σημαντικό μερίδιο της απασχόλησης.

Πίνακας 15. Ποσοστό ανεργίας ανά φύλο και ανά Περιφέρεια, διαχρονική εξέλιξη

	% ανεργίας								
	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσο- στιαία διαφορά	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσο- στιαία διαφορά	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσο- στιαία διαφορά
	2009			2015			2020		
Αττική	7,3%	11,3%	54,5%	23,3%	27,4%	17,7%	12,6%	15,8%	25,4%
Βόρειο Αιγαίο	3,1%	12,4%	294,8%	13,5%	25,1%	85,8%	12,0%	22,2%	84,4%
Νότιο Αιγαίο	8,8%	17,6%	100,3%	13,8%	16,3%	17,8%	12,8%	21,5%	67,5%
Κρήτη	6,6%	12,4%	88,8%	20,5%	28,9%	41,3%	13,8%	21,6%	55,7%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	7,7%	15,8%	105,5%	20,0%	27,7%	38,9%	14,3%	21,0%	46,8%
Κεντρ. Μακεδονία	7,1%	14,3%	101,7%	22,6%	30,1%	33,2%	15,3%	22,5%	46,8%
Δυτ. Μακεδονία	9,4%	16,8%	79,1%	23,9%	39,6%	65,9%	15,1%	25,7%	70,6%
Ήπειρος	7,6%	16,3%	113,4%	21,1%	28,9%	36,6%	14,7%	22,0%	49,1%
Θεσσαλία	6,6%	13,0%	98,8%	22,1%	32,9%	49,1%	13,2%	21,2%	60,4%
Ιόνια νησιά	6,2%	14,1%	124,9%	14,2%	24,4%	71,6%	14,4%	17,9%	24,1%
Δυτ. Ελλάδα	6,1%	15,5%	155,6%	24,2%	34,1%	40,7%	17,1%	27,9%	63,1%
Στερεά Ελλάδα	6,7%	16,7%	147,1%	21,2%	32,4%	52,6%	14,7%	26,2%	78,4%
Πελοπόννησος	4,2%	12,9%	204,9%	18,1%	27,4%	51,4%	7,5%	16,2%	116,6%
Σύνολο	7,0%	13,3%	90,7%	21,7%	28,9%	32,9%	13,5%	19,8%	46,1%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Αυτό που προκύπτει ως ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι η ύπαρξη μικρότερης διαφοράς μεταξύ των ποσοστών ανεργίας ανδρών και γυναικών στην Αττική σε σύγκριση με όλες τις άλλες Περιφέρειες με την εξαίρεση των Ιονίων νησιών. Μπορεί να ειπωθεί λοιπόν ότι στις δύο αυτές Περιφέρειες η θέση των γυναικών ως προς την εύρεση εργασίας είναι η καλύτερη δυνατή, με σημαντική διαφορά από την υπόλοιπη χώρα.

Αντίστοιχα συμπεράσματα προκύπτουν από την εξέταση του ποσοστού απασχόλησης ανά φύλο και Περιφέρεια, η οποία παρουσιάζεται στον Πίνακα 16. Η Αττική διατηρεί την προνομιακή της θέση, αλλά αυτή τη φορά τα Ιόνια νησιά δεν είναι από τις καλύτερες Περιφέρειες. Συμπεραίνουμε επομένως ότι η καλή θέση των Ιόνιων νησιών σε σχέση με το ποσοστό ανεργίας των γυναικών οφείλεται στην μειωμένη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και όχι στην μεγαλύτερη ευκολία εύρεσης εργασίας.

Πίνακας 16. Ποσοστό απασχόλησης ανά φύλο και ανά Περιφέρεια, διαχρονική εξέλιξη

	% απασχόλησης								
	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσοστ. διαφορά	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσοστ. διαφορά	Άνδρες	Γυναίκες	Ποσοστ. διαφορά
	2009			2015			2020		
Αττική	60,7%	41,4%	-31,7%	47,4%	33,8%	-28,7%	53,5%	38,7%	-27,6%
Βόρειο Αιγαίο	57,6%	28,5%	-50,6%	49,5%	26,2%	-47,2%	52,5%	35,5%	-32,5%
Νότιο Αιγαίο	64,4%	38,2%	-40,7%	56,2%	38,5%	-31,4%	50,7%	35,6%	-29,7%
Κρήτη	62,7%	41,9%	-33,2%	48,5%	33,1%	-31,7%	52,7%	36,9%	-29,9%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	56,9%	35,1%	-38,4%	45,5%	30,9%	-32,0%	48,6%	32,3%	-33,6%
Κεντρ. Μακεδονία	57,5%	34,5%	-40,0%	45,4%	30,6%	-32,6%	49,1%	32,1%	-34,6%
Δυτ. Μακεδονία	54,1%	34,0%	-37,1%	43,0%	25,2%	-41,4%	45,9%	29,5%	-35,8%
Ήπειρος	57,0%	34,3%	-39,7%	43,0%	28,6%	-33,5%	45,5%	30,2%	-33,6%
Θεσσαλία	60,0%	36,7%	-38,7%	44,9%	29,5%	-34,2%	48,6%	33,8%	-30,5%
Ιόνια νησιά	62,4%	39,0%	-37,5%	49,2%	35,1%	-28,7%	50,6%	34,5%	-31,8%
Δυτ. Ελλάδα	57,5%	32,8%	-42,9%	44,3%	28,3%	-36,0%	47,8%	28,9%	-39,7%
Στερεά Ελλάδα	58,7%	31,6%	-46,2%	47,1%	29,0%	-38,5%	51,3%	29,1%	-43,1%
Πελοπόννησος	62,3%	39,7%	-36,2%	48,7%	33,7%	-30,8%	55,1%	37,5%	-31,8%
Σύνολο	59,6%	37,7%	-36,7%	46,8%	31,8%	-32,0%	51,1%	34,9%	-31,6%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ως προς τη σχέση απασχόλησης που διατηρούν γυναίκες και άνδρες ανά Περιφέρεια (Πίνακας 17) για το έτος 2020, παρατηρούμε αρχικά ότι τα ποσοστά των αυτοαπασχολούμενων γυναικών είναι μικρότερα από αυτά των ανδρών για το σύνολο της χώρας, τόσο στον αγροτικό τομέα όσο και έξω από αυτόν. Ωστόσο η διαφορά μεταξύ των φύλων είναι μεγαλύτερη στον μη αγροτικό τομέα, δηλαδή είναι πιο συνηθισμένο για τις γυναίκες να είναι αυτοαπασχολούμενες αγρότισσες σε σύγκριση με το να είναι αυτοαπασχολούμενες στα υπόλοιπα επαγγέλματα. Ένα ακόμη εύρημα είναι ότι η διαφορά στη μη αγροτική αυτοαπασχόληση είναι μικρότερη μεταξύ Αττικής και λοιπών Περιφερειών για τις γυναίκες και είναι μεγαλύτερη για τους άνδρες. Συνδέοντας το γεγονός αυτό με το προηγουμένως εξαχθέν συμπέρασμα όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους κάποιοι οδηγούνται στην αυτοαπασχόληση (λόγω ύπαρξης υψηλών ποσοστών ανεργίας) μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το φαινόμενο αυτό παρατηρείται πιο έντονα στους άντρες παρά στις γυναίκες.

Πίνακας 17. Φύλο και σχέση απασχόλησης ανά Περιφέρεια, 2020

	Επαγγελματική κατάσταση								Οικογεν. εργαζ.	
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες				Μισθωτοί/ές				Άνδρες	Γυναίκες
	Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες			
2020	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες		
Αττική	11,7%	0,4%	5,6%	0,1%	42,7%	0,1%	38,6%	0,0%	0,3%	0,4%
Βόρειο Αιγαίο	17,2%	5,9%	7,1%	5,7%	34,0%	0,9%	25,6%	0,1%	1,4%	1,9%
Νότιο Αιγαίο	19,5%	3,4%	9,8%	1,1%	33,8%	0,3%	28,5%	0,0%	1,2%	2,6%
Κρήτη	15,0%	9,9%	7,0%	5,6%	31,2%	0,2%	27,1%	0,1%	1,3%	2,4%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	12,1%	9,2%	5,7%	8,3%	35,5%	0,3%	24,5%	0,0%	1,9%	2,1%
Κεντρ. Μακεδονία	15,0%	5,4%	6,5%	3,8%	37,0%	0,2%	29,9%	0,0%	0,8%	1,1%
Δυτ. Μακεδονία	14,8%	8,0%	6,7%	8,8%	36,6%	0,0%	23,1%	0,0%	0,5%	1,4%
Ήπειρος	20,0%	5,9%	6,0%	4,4%	31,4%	0,2%	28,0%	0,2%	1,4%	2,1%
Θεσσαλία	14,8%	9,2%	7,1%	3,5%	30,7%	0,1%	27,2%	0,0%	2,8%	2,4%

Ιόνια νησιά	23,1%	5,1%	8,9%	1,9%	27,7%	0,1%	27,0%	0,1%	2,0%	3,8%
Δυτ. Ελλάδα	15,4%	13,0%	4,8%	5,0%	31,0%	0,1%	23,8%	0,1%	2,3%	4,0%
Στερεά Ελλάδα	16,0%	10,9%	7,1%	4,0%	34,5%	0,2%	22,9%	0,0%	2,1%	1,8%
Πελοπόννησος	17,1%	12,2%	7,9%	6,5%	26,5%	0,6%	22,5%	0,1%	1,7%	2,8%
Σύνολο	14,3%	5,3%	6,3%	3,0%	36,8%	0,2%	31,1%	0,0%	1,1%	1,5%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Καθώς η συμμετοχή στην αυτοαπασχόληση είναι σημαντικά μικρότερη για τις γυναίκες από ότι για τους άνδρες, αναμένεται να υπάρχει μικρότερη διαφορά ως προς τη συμμετοχή τους στη μισθωτή εργασία. Και πράγματι έτσι είναι, οι διαφορές στη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στη μισθωτή εργασία, αν και εξακολουθούν να είναι υπέρ των ανδρών, είναι μικρότερες σε ποσοστιαία βάση από αυτές που υπάρχουν στους αυτοαπασχολούμενους. Και φυσικά, όπως θα ήταν επίσης αναμενόμενο από τα προηγούμενα, η διαφορά στην απασχόληση μεταξύ μισθωτών ανδρών και γυναικών είναι μικρότερη στην Αττική συγκριτικά με τις άλλες Περιφέρειες.

Τέλος, ως προς τη χρονική εξέλιξη και συγκριτικά με την κατάσταση πριν την οικονομική κρίση (έτος 2009, Πίνακας 18), δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά Περιφέρεια, πέρα από τη μείωση της οικογενειακής εργασίας που παρατηρήθηκε σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας.

Πίνακας 18. Φύλο και σχέση απασχόλησης ανά Περιφέρεια, 2010

	Επαγγελματική κατάσταση									
	Αυτοαπασχολούμενοι/ες				Μισθωτοί/ές				Οικογεν. εργαζ.	
	Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες		Γυναίκες		Άνδρες	Γυναίκες
2010	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες	Μη αγρότες	Αγρότες		
Αττική	13,5%	0,9%	5,3%	0,5%	42,1%	0,2%	34,7%	0,0%	1,0%	1,6%
Βόρειο Αιγαίο	18,2%	7,5%	6,0%	4,1%	35,7%	0,4%	23,1%	0,0%	1,1%	2,7%
Νότιο Αιγαίο	18,1%	4,1%	6,3%	3,8%	37,3%	0,3%	24,3%	0,0%	3,2%	2,6%
Κρήτη	16,2%	10,2%	5,7%	6,4%	28,0%	0,6%	24,2%	0,1%	3,0%	4,6%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	12,5%	11,5%	5,4%	9,1%	30,9%	0,5%	21,7%	0,1%	2,5%	3,1%

Κεντρ. Μακεδονία	15,8%	6,1%	6,5%	2,5%	35,4%	0,4%	27,7%	0,1%	1,6%	2,5%
Δυτ. Μακεδονία	16,8%	8,6%	5,6%	7,0%	33,6%	0,2%	20,0%	0,1%	2,0%	4,1%
Ήπειρος	19,3%	9,7%	6,3%	8,5%	26,6%	0,5%	21,3%	0,1%	2,5%	4,2%
Θεσσαλία	16,6%	12,0%	5,8%	5,2%	26,5%	0,3%	21,0%	0,1%	4,2%	5,1%
Ιόνια νησιά	22,1%	9,1%	8,0%	5,5%	24,9%	0,3%	20,9%	0,0%	2,9%	3,8%
Δυτ. Ελλάδα	18,3%	12,6%	5,9%	4,2%	28,3%	0,5%	20,4%	0,2%	3,1%	3,7%
Στερεά Ελλάδα	16,9%	8,3%	6,0%	7,7%	32,6%	0,4%	19,8%	0,0%	2,8%	3,6%
Πελοπόννησος	18,4%	14,3%	6,2%	9,0%	23,6%	0,8%	18,3%	0,1%	2,9%	3,7%
Σύνολο	16,0%	7,2%	5,9%	4,5%	33,5%	0,4%	25,9%	0,1%	2,2%	3,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

7

Επίπεδο εκπαίδευσης και Περιφέρειες

Στο σημείο αυτό θα παρουσιαστεί η κατάσταση ως προς την εκπαίδευση για τους κατοίκους κάθε Περιφέρειας της χώρας, αρχικά για το σύνολο του πληθυσμού και στη συνέχεια για το εργατικό δυναμικό. Η διαχρονική διάσταση θα περιλαμβάνει μόνο τα έτη 2020 και 2015 γιατί για τα έτη νωρίτερα του 2011 οι συγκρίσεις καθίστανται δυσκολότερες λόγω διαφορετικής κωδικοποίησης της μεταβλητής αυτής στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Στον Πίνακα 19 παρουσιάζεται η τρέχουσα κατάσταση, με την έννοια των τελευταίων διαθέσιμων δεδομένων που προκύπτουν από το πλήρες δείγμα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού. Παρατηρούμε ότι η Αττική εμφανίζει αισθητά μεγαλύτερο ποσοστό κατόχων πτυχίου και μεταπτυχιακού διπλώματος συγκριτικά με τις άλλες Περιφέρειες. Ακολουθεί δεύτερη η Κεντρική Μακεδονία (αθροιστικά για τις δύο κατηγορίες) ενώ πολύ κοντά της βρίσκονται η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Κρήτη, ακολουθούμενες από το Βόρειο Αιγαίο, όλες περιοχές με μακροχρόνια παρουσία ΑΕΙ. Συνολικά, μπορεί να ειπωθεί ότι οι διαφορές μεταξύ των υπόλοιπων Περιφερειών είναι αναμενόμενες και όχι τόσο μεγάλες όσο μεγάλη είναι η διαφορά τους με την Περιφέρεια Αττικής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι σύμφωνα με πρόσφατη οικονομετρική εκτίμηση (Ιωαννίδης 2023) δεν είναι το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο που ερμηνεύει τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας της Αττικής όπως και κανένας άλλος παράγοντας που θα μπορούσε να επηρεάσει το μέγεθος αυτό. Η μεγαλύτερη πιθανότητα που υπάρχει στο να βρει κάποιος εργασία στην Αττική δεν πηγάζει από

τα υπόλοιπα ατομικά χαρακτηριστικά (φύλο, εκπαίδευση, οικογενειακή κατάσταση κλπ.) αλλά από το ίδιο το γεγονός του τύπου κατοικίας του, δηλαδή από το ότι κατοικεί στην Αττική, σε σχέση με τις άλλες Περιφέρειες της χώρας.

Πίνακας 19. Επίπεδο εκπαίδευσης ανά Περιφέρεια, 2020

2020	Επίπ. Εκπαίδευσης								
	Χωρίς Εκπ.	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο κλπ.	Μετα-λυκειακό	Παγ-επιστήμιο	Μετα-πτυχιακό	Διδα-κτορικό	Κάτω των 15
Αττική	1,7%	11,7%	7,8%	28,4%	9,5%	18,3%	7,8%	1,0%	13,8%
Βόρειο Αιγαίο	2,4%	20,5%	9,8%	28,1%	7,9%	13,8%	2,7%	0,1%	14,6%
Νότιο Αιγαίο	1,5%	20,6%	13,1%	24,6%	9,6%	12,0%	1,9%	0,4%	16,4%
Κρήτη	2,0%	18,0%	11,8%	29,4%	5,5%	14,3%	2,7%	0,3%	16,1%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	3,9%	25,0%	11,3%	25,2%	6,4%	11,5%	2,5%	0,2%	14,0%
Κεντρ. Μακεδονία	3,0%	18,0%	10,4%	29,4%	5,9%	14,1%	4,6%	0,5%	14,1%
Δυτ. Μακεδονία	3,7%	24,4%	10,4%	27,1%	6,5%	11,7%	2,8%	0,1%	13,4%
Ήπειρος	3,7%	25,6%	9,0%	26,3%	4,8%	15,1%	2,5%	0,3%	12,7%
Θεσσαλία	5,9%	19,2%	10,7%	26,0%	6,1%	14,8%	3,1%	0,3%	13,8%
Ιόνια νησιά	2,8%	25,1%	9,3%	29,1%	5,2%	12,2%	1,9%	0,1%	14,3%
Δυτ. Ελλάδα	2,7%	25,0%	11,4%	28,2%	4,4%	11,9%	2,3%	0,2%	14,0%
Στερεά Ελλάδα	3,6%	21,6%	14,1%	27,0%	5,1%	11,8%	3,1%	0,1%	13,8%
Πελοπόννησος	3,3%	21,4%	13,9%	27,1%	5,8%	12,4%	2,0%	0,1%	14,0%
Σύνολο	2,7%	17,7%	10,1%	27,9%	7,2%	15,0%	4,7%	0,5%	14,1%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Για να προκύψει η εικόνα της διαχρονικής εξέλιξης του εκπαιδευτικού επιπέδου ανά Περιφέρεια, παρατίθενται στη συνέχεια τα αντίστοιχα δεδομένα για το έτος 2015, αφού τα παλαιότερα δεν είναι άμεσα συγκρίσιμα, όπως ειπώθηκε. Δύο είναι τα σημεία που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το ένα είναι η σημαντική αύξηση σε όλη τη χώρα του μεριδίου των μεταπτυχιακών τίτλων που έχει οδηγήσει σε μείωση του ποσοστού των απλών αποφοίτων ΑΕΙ, μεταξύ του 2015 και του 2020. Και το

δεύτερο είναι ότι μεταξύ του 2015 και του 2020 παρατηρείται μία αύξηση του μεριδίου των κατόχων μεταπτυχιακών τίτλων που κατοικούν στην Περιφέρεια Αττικής, σε σχέση με τις άλλες Περιφέρειες. Επειδή, όπως αναφέρθηκε πιο πριν, δεν είναι η ύπαρξη των τίτλων αυτών που οδηγεί στη μείωση του ποσοστού ανεργίας, μπορεί να υποστηριχθεί ότι συμβαίνει το αντίθετο. Ότι δηλαδή, είναι το μειωμένο ποσοστό ανεργίας της Περιφέρειας Αττικής, ιδίως για τους νέους (δες παραπάνω) που οδηγεί στη συσσώρευση μεγαλύτερου μέρους των αποφοίτων στην Αθήνα. Υπό αυτό το πρίσμα, η έλλειψη μεγάλων διαφορών στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ Αττικής και λοιπών Περιφερειών για τις μεγαλύτερες ηλικίες, που αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι μάλλον το αποτέλεσμα της μετακίνησης του πληθυσμού και ιδίως των νέων από τις άλλες Περιφέρειες προς την Αττική με στόχο την εύρεση εργασίας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα παρατηρείται εντονότερα κατά τη χρονική περίοδο της εξόδου από την οικονομική κρίση μέχρι σήμερα.

Πίνακας 20. Επίπεδο εκπαίδευσης ανά Περιφέρεια, 2015

2015	Επίτ. Εκπαίδευσης								
	Χωρίς Εκπ.	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο κλπ.	Μετα-λυκειακό	Παν-επιστήμιο	Μετα-πτυχιακό	Διδακτορικό	Κάτω των 15
Αττική	2,2%	12,1%	10,4%	28,8%	8,0%	21,3%	2,4%	0,7%	14,2%
Βόρειο Αιγαίο	4,3%	23,7%	16,0%	25,1%	3,7%	12,1%	0,7%	0,0%	14,3%
Νότιο Αιγαίο	2,4%	22,2%	15,4%	26,4%	4,7%	11,3%	0,5%	0,1%	17,0%
Κρήτη	3,2%	22,9%	13,4%	23,8%	5,6%	13,7%	0,5%	0,3%	16,8%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	7,0%	30,2%	11,8%	18,8%	4,8%	12,3%	0,4%	0,2%	14,7%
Κεντρ. Μακεδονία	3,9%	21,5%	12,9%	24,3%	5,1%	15,9%	1,1%	0,4%	14,9%
Δυτ. Μακεδονία	5,7%	26,5%	15,0%	21,3%	5,4%	11,3%	0,5%	0,1%	14,3%
Ήπειρος	5,7%	27,4%	11,0%	23,7%	4,8%	13,5%	0,4%	0,3%	13,2%
Θεσσαλία	6,6%	24,1%	10,1%	24,4%	5,5%	13,9%	0,7%	0,1%	14,6%
Ιόνια νησιά	2,9%	25,5%	14,0%	24,5%	6,5%	11,4%	0,6%	0,0%	14,6%
Δυτ. Ελλάδα	3,7%	25,6%	12,6%	25,5%	4,5%	12,0%	1,0%	0,3%	14,8%
Στερεά Ελλάδα	3,9%	25,6%	17,1%	22,6%	5,2%	11,0%	0,1%	0,0%	14,4%
Πελοπόννησος	3,8%	28,2%	12,2%	24,4%	4,2%	12,6%	0,2%	0,0%	14,4%
Σύνολο	3,6%	20,2%	12,1%	25,5%	6,1%	16,2%	1,3%	0,4%	14,6%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Τα παραπάνω συμπεράσματα ενισχύονται και από την εικόνα που παρουσιάζει ο Πίνακας 21, ο οποίος παρουσιάζει το επίπεδο εκπαίδευσης ως προς την εργασιακή κατάσταση για το έτος 2020 και για κάθε Περιφέρεια. Προκύπτει ότι και πάλι στην Περιφέρεια Αττικής παρατηρείται ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά ανέργων πτυχιούχων και κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου, με τη θετική έκπληξη για την πρώτη περίπτωση να είναι των Ιόνιων νησιών και για την δεύτερη του Βορείου Αιγαίου. Προκύπτει επομένως ότι παρά το αυξημένο ποσοστό τους, οι πτυχιούχοι εργαζόμενοι εξακολουθούν να έχουν καλύτερες εργασιακές προοπτικές στην Αττική παρά στις άλλες Περιφέρειες. Ο λόγος για τη συνέχιση της μετανάστευσης ροής προς την Αττική για την εύρεση εργασίας εξακολουθεί να υπάρχει.

Πίνακας 21. Επίπεδο εκπαίδευσης και κατάσταση απασχόλησης ανά Περιφέρεια, 2020

2020	Πανεπιστήμιο			Μεταπτυχιακό		
	Εργαζόμενος /η	Άνεργος /η	Ανεργός /ή	Εργαζόμενος /η	Άνεργος /η	Ανεργός /ή
Αττική	73,6%	8,4%	18,0%	81,0%	8,3%	10,7%
Βόρειο Αιγαίο	74,8%	13,7%	11,6%	82,9%	5,9%	11,2%
Νότιο Αιγαίο	69,0%	13,1%	17,8%	80,7%	11,5%	7,9%
Κρήτη	70,9%	11,0%	18,1%	76,4%	14,4%	9,3%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	71,3%	14,7%	13,9%	73,0%	13,6%	13,3%
Κεντρ. Μακεδονία	71,9%	11,9%	16,2%	79,4%	10,2%	10,3%
Δυτ. Μακεδονία	69,5%	14,0%	16,5%	76,9%	17,3%	5,8%
Ήπειρος	73,8%	9,2%	17,0%	73,2%	10,5%	16,4%
Θεσσαλία	70,3%	12,7%	17,0%	78,7%	15,1%	6,2%
Ιόνια νησιά	79,7%	6,9%	13,5%	78,9%	10,8%	10,3%
Δυτ. Ελλάδα	69,0%	18,1%	13,0%	72,3%	10,9%	16,8%
Στερεά Ελλάδα	66,2%	20,0%	13,8%	79,4%	12,4%	8,3%
Πελοπόννησος	79,1%	6,9%	14,0%	81,7%	10,3%	8,0%
Σύνολο	72,5%	10,9%	16,6%	79,7%	9,7%	10,5%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

8

Πρόσθετα χαρακτηριστικά των περιφερειακών αγορών εργασίας

Σε αυτό το κεφάλαιο διερευνώνται κάποιες πρόσθετες αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πλευρές της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης σε κάθε Περιφέρεια, όπως η πλήρης και η μερική απασχόληση, ο χρόνος εργασίας και το συγκριτικό επίπεδο των μισθών.

Στον Πίνακα 22 παρουσιάζεται το ποσοστό των εργαζόμενων μερικής απασχόλησης (το υπόλοιπο μέχρι το 100% συμπληρώνουν οι εργαζόμενοι πλήρους απασχόλησης) και το ποσοστό αυτών που εργάζονται με μερική επειδή δε μπόρεσαν να εξασφαλίσουν πλήρη απασχόληση, για διαφορετικά έτη. Όσον αφορά στο σύνολο της χώρας είναι φανερό ότι το ποσοστό 6,1% της μερικής απασχόλησης πριν από την κρίση (έτος 2009) μετατράπηκε σε 8,7% μετά την κρίση (έτος 2020). Επίσης, χειρότερη κατάσταση και η αναλογία αυτών που εργάζονται με μερική απασχόληση μη εθελοντικά, που από 47,1% πριν την κρίση, έγινε 63,9% μετά την κρίση. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι η μερική απασχόληση αυξήθηκε απότομα μεταξύ του 2009 και του 2015, όπως και τα ποσοστά μη εθελοντικής πραγματοποίησής της, ενώ όσο η χώρα εξέρχεται από την κρίση τα ποσοστά μειώνονται, χωρίς όμως να έχουν προσεγγίσει την αρχική τους τιμή.

Το δεύτερο σημαντικό εύρημα είναι ότι η Αττική δεν είναι στην καλύτερη θέση ως προς αυτόν τον δείκτη, όπως είδαμε ότι ισχύει για όλους σχεδόν τους υπόλοιπους δείκτες. Παρουσιάζει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά μερικής απασχόλησης, όχι όμως το μεγαλύτερο, ενώ συνοδεύεται με παραπλήσια ποσοστά από αρκετές ακόμη Περιφέρειες. Εντύπωση προξενεί το χαμηλό ποσοστό στις νησιωτικές περιοχές

και το ιδιαίτερα υψηλό στην Θεσσαλία. Σε γενικές γραμμές μπορεί να ειπωθεί ότι η κρίση οδήγησε σε αύξηση της μερικής απασχόλησης και του μη εθελοντικού τμήματός της, που είναι και το μεγαλύτερο. Οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα δεν επιθυμούν τη μερική απασχόληση στην πλειοψηφία τους, ακόμη και αν εργάζονται με αυτή. Και επίσης, ενώ θα μπορούσε να είχε ενισχυθεί περισσότερο λόγω της υψηλής ανεργίας, η μερική απασχόληση φαίνεται ότι επανέρχεται προς τις χαμηλές της τιμές, δεν έγινε δηλαδή η μορφή απασχόλησης που τείνει να κυριαρχήσει στην ελληνική αγορά εργασίας.

Η ύπαρξη μεγάλου τμήματος των εργαζομένων που εργάζονται μη εθελοντικά με μερική απασχόληση έχει και θεωρητικές προεκτάσεις, αφού φαίνεται να υποδηλώνει ότι οι επιχειρήσεις δεν τείνουν να προσαρμοστούν στην επιθυμία για το χρόνο εργασίας που έχουν οι εργαζόμενοι, αλλά μάλλον συμβαίνει το αντίθετο. Το παραπάνω οδηγεί σε αμφισβήτηση βασικών υποθέσεων της νεοκλασικής θεωρίας ως προς τον καθορισμό του χρόνου εργασίας και την υπόθεση της αδιαφορίας των επιχειρήσεων για το χρόνο εργασίας των εργαζομένων τους. Η συσχέτιση που παρατηρείται της μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης με την υψηλή ανεργία οδηγεί σε μία ερμηνεία που στηρίζεται περισσότερο στη σχετική δύναμη των δύο πλευρών της αγοράς εργασίας και στην ταξική πάλη και λιγότερο σε μία διαδικασία μεγιστοποίησης ωφέλειας από τη μεριά των εργαζομένων.

Πίνακας 22. Μερική απασχόληση ανά Περιφέρεια, διαχρονική εξέλιξη

	Μερικής απ.	Αδυναμία πλήρους	Μερικής απ.	Αδυναμία πλήρους	Μερικής απ.	Αδυναμία πλήρους	Μερικής απ.	Αδυναμία πλήρους
	2009		2015		2018		2020	
Αττική	5,1%	55,2%	11,1%	77,1%	10,1%	71,4%	9,5%	63,9%
Βόρειο Αιγαίο	4,3%	20,9%	4,7%	77,6%	5,6%	60,2%	6,4%	58,6%
Νότιο Αιγαίο	5,3%	40,4%	4,7%	62,3%	9,1%	55,1%	8,4%	50,3%
Κρήτη	6,5%	47,4%	9,6%	76,1%	7,1%	62,4%	5,0%	51,7%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	6,3%	41,1%	5,7%	62,9%	5,9%	63,8%	7,5%	66,6%

Κεντρ. Μακεδονία	6,7%	47,5%	9,2%	73,2%	9,7%	72,6%	9,5%	67,4%
Δυτ. Μακεδονία	9,7%	32,2%	8,0%	42,4%	8,8%	78,4%	8,9%	47,0%
Ήπειρος	8,6%	38,5%	6,7%	65,4%	4,6%	73,6%	7,6%	74,4%
Θεσσαλία	7,9%	40,0%	13,3%	55,8%	13,0%	48,9%	12,8%	54,2%
Ιόνια νησιά	5,3%	38,1%	4,3%	61,5%	3,9%	61,7%	3,5%	52,2%
Δυτ. Ελλάδα	6,1%	58,4%	8,9%	71,5%	9,4%	69,1%	9,6%	78,9%
Στερεά Ελλάδα	7,4%	34,9%	8,9%	57,9%	11,0%	79,3%	6,3%	79,8%
Πελοπόννησος	6,0%	44,3%	9,3%	68,4%	6,9%	65,3%	5,0%	57,3%
Σύνολο	6,1%	47,1%	9,5%	71,1%	9,2%	68,3%	8,7%	63,9%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Λίγο ισχυρότερη από τη μερική απασχόληση είναι η επίδραση της προσωρινής απασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 23, το μερίδιο της προσωρινής απασχόλησης βρίσκονταν στο 12% πριν την κρίση, μειώθηκε κατά τη διάρκειά της, φτάνοντας το 10% το 2020. Η συντριπτική πλειοψηφία των προσωρινά εργαζόμενων θα επιθυμούσε μόνιμη απασχόληση αλλά δεν κατάφερε να βρει. Εξάιρεση αποτελεί η Περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου, όπου η προσωρινή εργασία είναι η επιλογή της πλειοψηφίας. Η μη εθελοντική προσωρινή απασχόληση αποτελεί έναν ακόμη δείκτη που φανερώνει την πίεση που δέχονται οι εργαζόμενοι σε συνθήκες υψηλής ανεργίας και το ότι κάνουν επιλογές που δεν είναι επιθυμητές για αυτούς. Σίγουρα δεν αποτελεί δείγμα υγείας της αγοράς εργασίας.

Ως προς τις Περιφέρειες, και πάλι σε σημαντικά καλύτερη θέση είναι η περιφέρεια της Αττικής, παρουσιάζοντας λιγότερο από τα μισό ποσοστό προσωρινής απασχόλησης συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιοχές.

Πίνακας 23. Προσωρινή απασχόληση ανά Περιφέρεια, διαχρονική εξέλιξη

	Προσωρ. εργασία	Αδυναμία μόνιμης	Προσωρ. εργασία	Αδυναμία μόνιμης	Προσωρ. εργασία	Αδυναμία μόνιμης	Προσωρ. εργασία	Αδυναμία μόνιμης
	2009		2015		2018		2020	
	%	%	%	%	%	%	%	%
Αττική	9,8%	86,9%	7,3%	87,9%	6,4%	68,6%	6,5%	81,1%
Βόρειο Αιγαίο	13,4%	82,5%	14,9%	86,0%	17,5%	87,4%	13,9%	97,4%
Νότιο Αιγαίο	24,0%	91,1%	27,4%	91,7%	29,1%	63,9%	29,5%	43,5%
Κρήτη	19,0%	88,9%	25,5%	88,9%	26,5%	81,3%	22,3%	88,8%
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	11,8%	91,8%	14,9%	92,6%	9,9%	86,4%	10,3%	94,1%
Κεντρ. Μακεδονία	12,8%	89,2%	11,6%	93,5%	13,0%	87,3%	9,8%	86,0%
Δυτ. Μακεδονία	18,5%	86,3%	24,3%	92,0%	15,9%	97,2%	19,0%	91,7%
Ήπειρος	13,1%	82,1%	9,6%	96,1%	6,0%	91,9%	11,2%	94,0%
Θεσσαλία	14,1%	86,4%	11,9%	100,0%	10,2%	87,1%	10,5%	88,4%
Ιόνια νησιά	19,1%	90,3%	23,0%	94,7%	30,2%	94,6%	14,7%	87,4%
Δυτ. Ελλάδα	13,1%	93,4%	19,9%	85,0%	12,8%	83,1%	12,9%	80,6%
Στερεά Ελλάδα	11,9%	88,4%	8,0%	93,2%	9,6%	92,5%	8,6%	88,5%
Πελοπόννησος	12,9%	94,9%	13,9%	94,2%	11,7%	97,1%	12,1%	97,9%
Σύνολο	12,3%	88,3%	11,9%	91,0%	11,3%	81,1%	10,1%	82,9%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ως προς τη διαχρονική εξέλιξη του χρόνου εργασίας ανά Περιφέρεια (Πίνακας 24), τα πιο σημαντικά ευρήματα είναι ο πολύ μεγαλύτερος χρόνος εργασίας των αυτοαπασχολούμενων συγκριτικά με τους μισθωτούς και οι ιδιαίτερα υψηλές τιμές του χρόνου εργασίας τόσο για τους μισθωτούς όσο και για τους αυτοαπασχολούμενους σε δύο νησιωτικές Περιφέρειες, του Νότιου Αιγαίου και των Ιόνιων νησιών, ένδειξη των υψηλών χρόνων εργασίας που επικρατούν στον τουριστικό

κλάδο. Η χρονική εξέλιξη δεν παρουσιάζει κάτι αξιοσημείωτο, ούτε έχει ανατραπεί η σχέση μεταξύ των Περιφερειών που γενικά παρουσιάζουν παραπλήσιους χρόνους εργασίας. Εξακολουθεί να ισχύει το γεγονός ότι οι Έλληνες μισθωτοί είναι από τους εργαζόμενους τις περισσότερες ώρες στην Ευρώπη (Ιωαννίδης, 2023).

Πίνακας 24. Χρόνος εργασίας ανά Περιφέρεια, διαχρονική εξέλιξη

	Συνήθης Χρόνος Εργασίας για εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης								
	2009			2015			2020		
	Αυτο- πασχο- λούμε- νοι/ες	Μισθω- τοί/ές	Οικογεν. εργαζ.	Αυτο- απα- σχο- λού- μενοι/ ες	Μισθω- τοί/ές	Οικογεν. εργαζ.	Αυτο- πασχο- λούμε- νοι/ες	Μισθω- τοί/ές	Οικογεν. εργαζ.
	Ώρες/εβδομάδα								
Αττική	49.0	40.6	45.5	49.2	40.8	45.5	49.2	40.6	48.5
Βόρειο Αιγαίο	51.4	41.2	41.9	52.7	40.5	53.4	49.2	40.4	48.9
Νότιο Αιγαίο	52.2	43.0	48.9	49.5	44.2	43.1	57.1	43.2	53.4
Κρήτη	50.3	41.3	49.7	51.8	42.6	51.6	48.8	41.4	46.5
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	51.7	40.5	48.7	53.4	41.4	50.4	49.6	39.7	48.5
Κεντρ. Μακεδονία	49.6	40.6	47.8	49.4	40.4	47.0	51.0	39.7	50.1
Δυτ. Μακεδονία	50.3	39.4	46.3	49.8	39.0	46.9	51.7	39.6	51.6
Ήπειρος	49.0	40.1	49.9	50.6	39.9	49.9	51.0	39.9	50.6
Θεσσαλία	48.4	39.2	44.1	51.7	39.9	47.2	50.3	39.7	50.5
Ιόνια νησιά	48.0	42.1	43.1	58.0	44.2	53.6	52.7	43.6	48.5
Δυτ. Ελλάδα	49.1	40.3	46.0	50.7	40.8	49.2	49.5	40.2	44.0
Στερεά Ελλάδα	50.9	40.6	48.0	51.6	40.0	50.4	50.6	40.8	52.8
Πελοπόννησος	49.6	40.9	47.8	49.5	40.4	48.9	50.7	41.0	46.1
Σύνολο	49.6	40.6	46.9	50.6	40.9	48.4	50.3	40.5	48.6

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Εξετάζοντας στη συνέχεια τους μισθούς, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού παρέχει στοιχεία μόνο για τους μισθωτούς και αυτά μόνο με τη μορφή δεκατημορίων και όχι απόλυτων τιμών. Παρά τους περιορισμούς αυτούς, η ανάγνωση του Πίνακα 25 εμφανίζει πολλές ενδιαφέρουσες πλευρές της ελληνικής αγοράς εργασίας. Η πρώτη, είναι η μεγάλη διαφορά των μέσων μισθών των νέων συγκριτικά με τους μεγαλύτερους σε ηλικία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μέσος μισθός για τους νέους 15–24 ετών είναι περίπου ο μισός από το μισθό των 30 ετών και άνω. Αντίστοιχα χαμηλός αλλά λίγο υψηλότερος είναι και ο μέσος μισθός για τους νέους 25–29 ετών. Η συγκεκριμένη «αδικία» που συντελείται εις βάρος των νέων στη χώρα μας είναι μεγαλύτερη από άλλες χώρες της Ευρώπης (Ιωαννίδης 2023). Ως προς την περιφερειακή διάσταση, η χειρότερη κατάσταση για τους νέους εντοπίζεται στη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο, ενώ η καλύτερη στις νησιωτικές περιφέρειες Βόρειου και Νότιου Αιγαίου. Ακολουθεί η Αττική, που και πάλι βρίσκεται σε καλύτερη μοίρα από όλες τις Περιφέρειες της ηπειρωτικής χώρας.

Καθώς μετακινούμαστε προς τις μεγαλύτερες ηλικίες παρατηρούμε ότι οι μισθοί είναι σημαντικά υψηλότεροι, πάντα σε συγκριτικό επίπεδο. Στην κατηγορία αυτή η Αττική υπολείπεται μόνο του Νότιου Αιγαίου και ισοβαθμεί με τη Δυτική Μακεδονία, η οποία φαίνεται ότι βρίσκεται σε αυτό το υψηλό σημείο λόγω ειδικών κλαδικών συνθηκών.

Πίνακας 25. Δεκατημόριο μισθού ανά Περιφέρεια και ηλικία, 2020

2020	Δεκατημόριο μισθού, πλήρης απασχόληση			
	15–24	25–29	30 άνω	Total
	Μέσος	Μέσος	Μέσος	Μέσος
Αττική	3.4	4.2	6.6	6.2
Βόρειο Αιγαίο	4.1	3.7	6.2	5.8
Νότιο Αιγαίο	4.5	5.4	6.6	6.4
Κρήτη	2.5	3.3	5.9	5.6
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	2.7	3.9	6.2	5.8
Κεντρ. Μακεδονία	3.1	3.6	5.9	5.6
Δυτ. Μακεδονία	1.7	2.8	6.6	6.2
Ήπειρος	2.0	3.2	6.2	5.8
Θεσσαλία	2.9	3.7	5.8	5.5
Ιόνια νησιά	3.2	4.1	5.5	5.3

Δυτ. Ελλάδα	3.1	3.6	6.0	5.7
Στερεά Ελλάδα	3.1	4.1	5.8	5.5
Πελοπόννησος	2.4	4.1	5.7	5.5
Σύνολο	3.2	3.9	6.2	5.9

Πηγή: Ίδια επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Θα πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι ενώ το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλότερο στην Αττική, οι μισθοί παρόλα αυτά είναι υψηλότεροι. Δεν είναι λοιπόν κάποια ακαμψία των μισθών που δημιουργεί το πρόβλημα της υψηλής ανεργίας στις υπόλοιπες πλην Αττικής Περιφέρειες, αλλά προφανώς αυτό σχετίζεται με ιδιαίτερα, δομικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας.

Για να μπορέσει να εξεταστεί η χρονική εξέλιξη των σχετικών μισθών πριν και μετά την οικονομική κρίση πραγματοποιείται σύγκριση με το έτος 2009 (Πίνακας 26). Παρατηρούμε ότι οι διαφορές μεταξύ των ηλικιακών ομάδων δεν ήταν τόσο μεγάλες κατά το 2009 όσο μετά την κρίση (έτος 2020). Η κρίση επομένως χειροτέρευσε πολύ τη θέση των νέων, όχι μόνο ως προς τα ποσοστά ανεργίας τους αλλά και ως προς τους μισθούς τους.

Πίνακας 26. Δεκατημόριο μισθού ανά Περιφέρεια και ηλικία, 2009

2009	Δεκατημόριο μισθού, πλήρης απασχόληση			
	15-24	25-29	30 άνω	Total
	Μέσος	Μέσος	Μέσος	Μέσος
Αττική	3.7	4.8	6.2	5.8
Βόρειο Αιγαίο	3.8	5.0	6.5	6.0
Νότιο Αιγαίο	4.3	4.9	5.9	5.6
Κρήτη	4.0	4.8	6.0	5.7
Ανατ. Μακεδ. Θράκη	4.2	4.7	5.9	5.6
Κεντρ. Μακεδονία	3.1	4.3	5.7	5.4
Δυτ. Μακεδονία	3.8	4.0	6.6	6.1
Ήπειρος	3.4	4.6	6.1	5.7
Θεσσαλία	3.3	4.3	6.2	5.7
Ιόνια νησιά	4.3	4.4	5.4	5.2
Δυτ. Ελλάδα	3.8	4.8	6.1	5.7
Στερεά Ελλάδα	3.9	4.7	5.9	5.6

Πελοπόννησος	3.7	4.7	5.9	5.6
Σύνολο	3.7	4.7	6.0	5.7

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η διαχρονική σύγκριση των συγκριτικών μισθών επιβεβαιώνει επίσης ένα ακόμη γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την παρούσα ανάλυση, ότι η Περιφέρεια της Αττικής έχει βελτιώσει τη σχετική θέση της κατά τη διάρκεια και ιδίως κατά την έξοδο από την κρίση. Ενώ ξεκίνησε από μία τιμή κοντά στο μέσο όρο (έτος 2009), μετά την κρίση έχει ξεπεράσει και στο πεδίο των μισθών τις περισσότερες Περιφέρειες της χώρας σε κάθε ηλικιακή ομάδα και ιδιαίτερα στους νέους.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι οι πολύ υψηλοί μισθοί συσσωρεύονται όλοι στο τελευταίο δεκατημόριο και με τον τρόπο αυτό εξομοιώνονται μεταξύ τους, θεωρούμενοι τυπικά σαν 10% μεγαλύτεροι (κατά προσέγγιση) από το ένατο δεκατημόριο. Αυτός ο τρόπος καταμέτρησης και σύγκρισης που επιτρέπει η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού είναι αρκετά περιοριστικός και μειώνει τις διαφορές που οι πολύ υψηλοί μισθοί δημιουργούν. Εκτιμούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των πολύ υψηλών αμοιβών είναι πιο πιθανό να βρίσκεται στην Αττική, όπου έχουν την έδρα τους οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις της χώρας και εκεί απασχολούν τα περισσότερα υψηλόμισθα στελέχη τους. Για το λόγο αυτό εκτιμούμε ότι η μέση τιμή των μισθών στην Αττική είναι στην πραγματικότητα σημαντικά υψηλότερη από την υπόλοιπη χώρα από ότι φανερώνει η σύγκριση με βάση τα δεκατημόρια που πραγματοποιήθηκε προηγουμένως. Ωστόσο, με βάση τα δεδομένα της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, αυτή η επισήμανση δεν είναι δυνατόν να ποσοτικοποιηθεί.

9

Η τομεακή διάρθρωση των περιφερειακών αγορών εργασίας

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί η τομεακή διάρθρωση της απασχόλησης και κατ' επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας σε κάθε Περιφέρεια της χώρας. Η περιγραφή αυτή είναι αναγκαία για την ολοκλήρωση μίας γενικής περιγραφής της δομής της απασχόλησης σε χωρικό επίπεδο. Ο όγκος των δεδομένων που παρουσιάζονται στους τρεις πίνακες αυτού του κεφαλαίου αλλά και η φύση του εξεταζόμενης διάστασης της αγοράς εργασίας και της οικονομικής δραστηριότητας δεν επιτρέπει την εξαντλητική περιγραφή τους ή την πλήρη εξαγωγή συμπερασμάτων από αυτά, στην έκταση της παρούσας μελέτης. Οι πίνακες αυτοί παραμένουν στη διάθεση των αναγνωστών για περαιτέρω μελέτη και εξαγωγή περισσότερων χρήσιμων συμπερασμάτων.

Αρχικά εξετάζεται η τομεακή διάρθρωση για το σύνολο της χώρας και η μεταβολή της κατά τη διάρκεια της κρίσης. Στον Πίνακα 27 παρουσιάζονται τα δεδομένα για την απασχόληση σε κάθε τομέα της οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 2009 και 2020.

Παρατηρούμε ότι σε κάποιους τομείς πραγματοποιήθηκαν σημαντικές μεταβολές και σε άλλους όχι. Ξεκινώντας από την Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία (τομέας Α) παρατηρούμε σημαντική μείωση της τάξης του 1% επί του συνόλου της απασχόλησης, που πραγματοποιήθηκε μέσα στα δέκα αυτά ταραγμένα χρόνια, συνεχίζοντας έτσι τη μακροχρόνια τάση μείωσης του μεριδίου της γεωργίας στην οικονομία της χώρας. Αντίθετα ο Τομέας Β (Ορυχεία και Λατομεία) παρουσιάζει οριακή μείωση, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έμεινε σταθερός.

Ο σημαντικός για πολλούς λόγους Τομέας Γ (Μεταποίηση) παρουσιάζει σημαντική μείωση του μεριδίου του στην απασχόληση και κατ' επέκταση στην οικονομική δραστηριότητα κατά περίπου 2 ποσοστιαίες μονάδες. Η μεταβολή αυτή κρίνεται ιδιαίτερα μεγάλη και οφείλεται κατά το ένα τμήμα της στην οικονομική κρίση και κατά ένα άλλο στην μακρόχρονη τάση του τομέα αυτού να μειώνεται κατά τη σύγχρονη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού, ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Παραμένει βέβαια ο δεύτερος σε μέγεθος τομέας της χώρας αλλά οι τομείς των υπηρεσιών είναι πολύ περισσότεροι σε αριθμό. Ο Τομέας Δ (που αφορά την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού) καταλαμβάνει ένα μικρό μόνο τμήμα της απασχόλησης και της οικονομικής δραστηριότητας αλλά φαίνεται να επεκτείνεται σε σημαντικό βαθμό. Ο Τομέας Ε (παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης) φαίνεται να έμεινε σταθερός στα χρόνια της κρίσης. Ο Τομέας ΣΤ που αφορά τις κατασκευές παρουσίασε μία ραγδαία πτώση, περίπου 4,5 ποσοστιαίων μονάδων, την χάνοντας πάνω από το 60% της απασχόλησής του. Η μείωση αυτή αποτελεί την πιο ισχυρή τομεακή επίπτωση της κρίσης στην απασχόληση και την οικονομική δραστηριότητα της χώρας.

Αντίθετα, ο Τομέας Ζ (χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών) ενισχύθηκε, σε μικρό όμως βαθμό. Έτσι κι αλλιώς αποτελούσε και αποτελεί τον μεγαλύτερο τομέα οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε όρους απασχόλησης, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό τη μετατόπιση της οικονομικής δραστηριότητας προς τις υπηρεσίες. Σχετιζόμενος με αυτόν είναι και ο Τομέας Ζ (μεταφορά και αποθήκευση) ο οποίος επίσης είδε το μερίδιό του να αυξάνει, κάτι που αποτελεί μία ακόμη τάση της σύγχρονης εποχής, ενισχυόμενη και από την μεγέθυνση του διεθνούς εμπορίου. Ιδιαίτερη αύξηση παρουσίασε και το Τομέας Θ (δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης) αυξανόμενος κατά περίπου δύο ποσοστιαίες μονάδες της συνολικής απασχόλησης. Και αυτή η μεταβολή είναι αναμενόμενη δεδομένης της «εξειδίκευσης» που αποκτάει η χώρα στον τουρισμό.

Ο Τομέας Ι (ενημέρωση και επικοινωνία) αν και μικρός, αυξήθηκε σε σημαντικό βαθμό για το μέγεθός του, εκφράζοντας ίσως την ανάγκη για περισσότερη ενημέρωση από τη μεριά των πολιτών αλλά και από τη μεριά των παρόχων του αγαθού αυτού. Σε αντίθετη κατεύθυνση κινήθηκε ο Τομέας Κ (χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες), ο οποίος απώλεσε το 15% περίπου της δύναμής του, αλλά και αυτό ήταν αναμενόμενο λόγω της χρηματοπιστωτικής διάστασης που έλαβε η κρίση στην Ελλάδα και σε όλη την Ευρώπη. Αντίστοιχα μειώθηκε και ο Τομέας Λ (διαχείριση ακίνητης περιουσίας), ο οποίος βέβαια είναι πολύ περιορισμένος σε όρους απασχόλησης.

Αξιοσημείωτη αύξηση παρουσίασε η απασχόληση σε έναν άλλο τομέα των υπηρεσιών, τον Τομέα Μ (επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες) ο οποίος αύξησε το μερίδιό του κατά 15% περίπου σε σχέση με το μέγεθος που είχε πριν την κρίση. Η αύξησή του εκφράζει και αυτή μία τάση της εποχής μας. Στην ίδια κατεύθυνση, αυξάνεται και ο Τομέας Ν (διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες), που αν και μικρός μεγεθύνει την απασχόλησή του με σημαντικό ρυθμό.

Πίνακας 27. Απασχόληση ανά Τομέα οικον. Δραστηριότητας, διαχρονική εξέλιξη

	2009		2020	
	N	%	N	%
ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ	532867	11,70%	412008	10,63%
ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ	14250	0,31%	11097	0,29%
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	518809	11,39%	371149	9,58%
ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ Ρ. ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡ. ΚΛΠ	28528	0,63%	32528	0,84%
ΠΑΡΟΧΗ ΝΕΡΟΥ ΕΠΕΞ. ΛΥΜ., ΔΙΑΧ. ΑΠΟΒΛ. ΚΛΠ	30457	0,67%	25916	0,67%
ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	370700	8,14%	140746	3,63%
ΧΟΝΔΡΙΚΟ Κ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡ. ΕΠΙΣΚ. ΟΧΗΜ.	827653	18,17%	713717	18,42%
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	216968	4,76%	208450	5,38%
ΠΑΡΟΧΗ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ Κ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	320939	7,04%	343635	8,87%
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	87581	1,92%	100054	2,58%
ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ Κ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤ.	114620	2,52%	84563	2,18%
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΚΙΝΗΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	8463	0,19%	5119	0,13%
ΕΠΑΓΓΕΛΜ. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ Κ ΤΕΧΝ. ΔΡΑΣΤ.	234823	5,15%	229523	5,92%
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤ.	75068	1,65%	84810	2,19%
ΔΗΜ. ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΜΥΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	377080	8,28%	350519	9,04%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	328740	7,22%	323860	8,36%
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ Κ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	234428	5,15%	268980	6,94%
ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	54023	1,19%	56660	1,46%
ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΡ. ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	88596	1,94%	87000	2,24%
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤ. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ ΚΛΠ	89835	1,97%	21563	0,56%
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤ. ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΕΩΝ	1565	0,03%	3583	0,09%
Σύνολο	4555994	100,00%	3875479	100,00%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ο Τομέας Ξ (δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση) αν και ένας από τους στόχους των μηνονίων για συρρίκνωση παρατηρούμε ότι αυξάνει σε μικρό έστω βαθμό το μερίδιό του. Το ίδιο και ο Τομέας Ο της εκπαίδευσης, ο οποίος όμως περιλαμβάνει και ιδιωτικές υπηρεσίες εκπαίδευσης και η σημαντική αύξησή του μπορεί να υποστηριχθεί ότι εκφράζει την τάση των σύγχρονων ανθρώπων για αύξηση του μορφωτικού τους επιπέδου. Ιδιαίτερα σημαντικά (κατά 35% περίπου σε σχέση με την αρχική της τιμή) αυξήθηκε και η απασχόληση στον Τομέα Π (δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα), κάτι που επίσης εκφράζει τη σύγχρονη επιθυμία για καλύτερη υγεία και ποιότητα ζωής. Το ίδιο σημαντική ήταν η αύξηση της απασχόλησης του Τομέα Ρ (τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία), κάτι που επίσης είναι αναμενόμενο. Ο Τομέας Σ (άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών) ακολουθεί και αυτός τη γενική τάση ενίσχυσης των υπηρεσιών παντός είδους.

Σε αντίθετη κατεύθυνση, ο Τομέας Τ (δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών - μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών, που αφορούν την παραγωγή αγαθών -και υπηρεσιών- για ίδια χρήση) παρουσίασε σημαντική μείωση για ειδικούς σε αυτή την περίπτωση λόγους. Τέλος, ο Τομέας Υ (δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων) παρουσίασε σημαντική μείωση της απασχόλησης, ωστόσο το μέγεθός του είναι πολύ μικρό και επομένως υπάρχει πιθανότητα να υπάρχει διακύμανση για στατιστικούς λόγους δειγματοληψίας, λόγω των μικρών τιμών που έχει στον πληθυσμό.

Στον Πίνακα 28 παρουσιάζεται το μερίδιο που καταλαμβάνει η απασχόληση σε κάθε τομέα οικονομικής δραστηριότητας ως προς τη συνολική απασχόληση της κάθε Περιφέρειας κατά το έτος 2020, δηλαδή το έτος για το οποίο υπάρχουν τα τελευταία πλήρη διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα. Κάποιοι τομείς με μικρό μέγεθος έχουν συγχωνευθεί (για πρακτικούς και στατιστικούς λόγους), όπως προκύπτει από τους τίτλους που βρίσκονται σε κάθε γραμμή του Πίνακα 28.

Παρατηρούμε ότι μόνο το 0,8% της απασχόλησης της Αττικής εντάσσεται στη γεωργία και τα ορυχεία (Τομείς Α και Β) ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην Πελοπόννησο είναι 24,8% και στη Δυτική Ελλάδα 24,2%. Εντύπωση προξενεί το γεγονός ότι η Θεσσαλία έρχεται μόλις έκτη ως προς το μερίδιο της απασχόλησης που κατατάσσεται στους αγροτικούς τομείς. Επίσης, το Νότιο Αιγαίο έχει πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού του που ασχολείται με τη γεωργία, ενώ ιδιαίτερα χαμηλό είναι το ποσοστό αυτό και στην Κεντρική Μακεδονία, όχι γιατί δεν υπάρχουν αρκετοί αγρότες αλλά γιατί λόγω του μεγέθους της Θεσσαλονίκης καταλαμβάνουν ένα μικρότερο τμήμα της απασχόλησης στην Περιφέρεια αυτή.

Ο τομέας Γ (μεταποίηση), από όλες τις Περιφέρειες, καταλαμβάνει μεγαλύτερο

μερίδιο απασχόλησης στη Στερεά Ελλάδα, ενώ ακολουθεί η Κεντρική Μακεδονία και η Αττική. Το παράδοξο αυτό εξηγείται από τον μεγάλο αριθμό μεταποιητικών μονάδων που βρίσκονται στο νομό Βοιωτίας, στα σύνορα με την Αττική, εξαιτίας της βιομηχανικής πολιτικής της χώρας. Στην ουσία πρόκειται για βιομηχανική παραγωγή που συνδέεται με την Αθήνα, παρότι καταγράφεται σε άλλη Περιφέρεια. Αυτός είναι και ένας λόγος που το μερίδιο της μεταποίησης είναι πολύ χαμηλό στην ίδια την Αττική, ωστόσο δεν είναι ο πιο βασικός, όπως προκύπτει από τα ποσοτικά δεδομένα. Η κύρια εξήγηση είναι η μακροχρόνια αποβιομηχάνιση που οδήγησε την Αττική σε αυτό το σχετικά μικρό βιομηχανικό μερίδιο της απασχόλησης. Η Κεντρική Μακεδονία εμφανίζει μεγαλύτερο μερίδιο της απασχόλησής της να βρίσκεται στη μεταποίηση συγκριτικά με την Αττική, παρά το ότι περιλαμβάνει μεγάλα τμήματα περιοχών υπαίθρου με βασική ενασχόληση τη γεωργία. Αυτό αποτελεί ένδειξη ότι η Θεσσαλονίκη διατηρεί ακόμη σημαντικό μερίδιο του μεταποιητικού κλάδου της. Ωστόσο δεν υπάρχει η δυνατότητα για ξεχωριστή μελέτη της πόλης της Θεσσαλονίκης (ενώ υπάρχει για την ευρύτερη πόλη της Αθήνας μέσω της Περιφέρειας Αττικής) και αυτό είναι μία αδυναμία των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων.

Στους τομείς Δ και Ε (που συγχωνεύτηκαν στον πίνακα) τα μερίδια απασχόλησης είναι σχετικά μικρά για κάθε Περιφέρεια, εκτός φυσικά από την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, λόγω της δραστηριότητας της ΔΕΗ. Ωστόσο, αυτό το μερίδιο αναμένεται να μειωθεί λόγω της «απολιγνιτοποίησης».

Ο τομέας των κατασκευών έχει, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ιδιαίτερα χαμηλά μερίδια με εξαίρεση κάποιες νησιωτικές περιοχές για λόγους που σχετίζονται κυρίως με την τουριστική ανοικοδόμηση.

Το μεγαλύτερο μερίδιο απασχόλησης σε κάθε Περιφέρεια (εκτός από 2 νησιωτικές Περιφέρειες) καταλαμβάνει ο τομέας Η του εμπορίου. Οι διαφορές στα μερίδια απασχόλησης αυτού του τομέα είναι μικρές μεταξύ των Περιφερειών, με τις λιγότερο δυναμικές από αυτές να παρουσιάζουν μικρότερο μερίδιο αυτού του τομέα. Αντίστοιχο είναι και το συμπέρασμα και για τον Τομέα των μεταφορών και της αποθήκευσης. Ο Τομέας Θ των καταλυμάτων και της εστίασης είναι ο μεγαλύτερος τομέας για το Νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια νησιά και ιδιαίτερα σημαντικός στην Κρήτη και το Βόρειο Αιγαίο, φανερώνοντας τη συσχέτιση αυτού του τομέα με την τουριστική δραστηριότητα, καθώς και τη σημασία αυτής της δραστηριότητας για τις νησιωτικές περιοχές.

Ο Τομέας Ι, της ενημέρωσης και επικοινωνίας, παρουσιάζει ιδιαίτερα σημαντικό μερίδιο στην Αττική για προφανείς λόγους, ακολουθούμενη με σημαντική διαφορά από την Κεντρική Μακεδονία. Ανάλογο είναι το συμπέρασμα και για τον επόμενο

τομέα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, που καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο της απασχόλησης μόνο στην Αττική, και ασήμαντο μερίδιο στις υπόλοιπες Περιφέρειες. Η Περιφέρεια της Αττικής κυριαρχεί πλήρως στην απασχόληση των δύο αυτών τομέων.

Πίνακας 28. Μερίδιο απασχόλησης ανά τομέα οικ. δραστ. και ανά Περιφέρεια, 2020

2020	Αττική	Βόρειο Αιγαίο	Νότιο Αιγαίο	Κρήτη	Ανατ. Μακεδ. Θράκη	Κεντρ. Μακεδονία	Δυτ. Μακεδονία	Ήπειρος	Θεσσαλία	Ιόνια νησιά	Δυτ. Ελλάδα	Στερεά Ελλάδα	Πελοπόννησος	Total
ΓΕΩΡΓΙΑ, ΟΡΥΧΕΙΑ	0,8%	13,5%	5,6%	17,7%	21,7%	11,6%	22,6%	14,2%	19,3%	10,2%	24,2%	20,4%	24,8%	10,9%
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	9,9%	4,0%	3,4%	6,1%	10,6%	12,6%	5,1%	7,0%	9,0%	3,5%	7,5%	17,6%	7,2%	9,6%
ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ Ρ. ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡ. ΝΕΡΟΥ ΚΑΠ	1,7%	2,0%	0,5%	1,3%	0,9%	1,1%	5,5%	0,9%	1,7%	1,2%	1,3%	2,0%	1,2%	1,5%
ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	2,8%	3,1%	8,6%	5,5%	2,2%	2,8%	6,1%	5,0%	3,7%	6,5%	5,4%	3,7%	3,9%	3,6%
ΧΟΝΔΡΙΚΟ Κ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡ. ΕΠΙΣΚ. ΟΧΗΜ.	18,2%	16,4%	19,9%	19,8%	18,5%	20,7%	14,8%	15,5%	18,2%	20,0%	16,9%	16,2%	17,3%	18,4%
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	7,6%	4,4%	5,3%	2,6%	3,2%	5,1%	1,9%	5,2%	3,2%	4,6%	3,4%	3,9%	3,8%	5,4%
ΠΑΡΟΧΗ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ Κ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	7,7%	12,0%	23,1%	13,2%	6,9%	7,1%	7,9%	10,1%	7,7%	20,3%	7,1%	8,8%	9,8%	8,9%
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	4,9%	1,0%	1,0%	0,9%	0,5%	2,0%	0,8%	0,9%	0,6%	0,5%	1,6%	0,7%	0,7%	2,6%
ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ Κ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤ.	3,8%	0,8%	1,3%	1,4%	0,6%	1,3%	0,9%	1,5%	1,4%	1,4%	1,1%	0,8%	1,0%	2,2%
ΕΠΑΓΓΕΛΜ. ΕΠΙΣΤΗΜ. ΤΕΧΝ. ΔΙΟΙΚΗΤ. Κ ΥΠΟΣΤΗΡ. ΔΡΑΣΤ.	11,5%	5,4%	8,1%	6,9%	5,1%	8,2%	4,2%	6,1%	6,3%	8,3%	4,4%	3,6%	4,4%	8,2%
ΔΗΜ. ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΜΥΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	9,2%	17,4%	8,4%	7,7%	14,1%	7,1%	14,0%	8,7%	9,0%	6,9%	9,2%	7,1%	8,5%	9,0%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	8,3%	7,8%	6,2%	8,1%	7,3%	9,3%	7,6%	12,2%	9,4%	7,6%	8,0%	6,9%	7,8%	8,4%
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ Κ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	8,2%	7,6%	2,8%	5,6%	5,5%	7,1%	4,3%	8,6%	7,6%	3,8%	6,1%	5,8%	5,0%	6,9%

ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΔΑΣΚΕΔΑΣΗ κ ΑΛΛΗ ΠΑΡ. ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	4,3%	4,3%	5,2%	2,8%	2,6%	3,6%	4,1%	3,5%	2,1%	4,2%	3,3%	2,1%	4,0%	3,7%
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤ. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ κ ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ	1,0%	0,2%	0,4%	0,6%	0,3%	0,2%	0,2%	0,8%	0,7%	1,0%	0,3%	0,4%	0,7%	0,6%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Ο τομέας της δημόσιας διοίκησης, άμυνας και κοινωνικής ασφάλισης παρουσιάζει τιμή στην Αττική που βρίσκεται μόλις λίγο ψηλότερα από τον πανελλαδικό μέσο όρο, κάτι που είναι σχετικά παράδοξο. Οι υψηλότερες τιμές του παρατηρούνται στην Ανατολική Μακεδονία Θράκη και στη Δυτική Μακεδονία και οφείλονται κυρίως στο τμήμα της άμυνας. Ο τομέας της εκπαίδευσης είναι αυτός που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ομοιομορφία μεταξύ των Περιφερειών λόγω της αναγκαστικής σε μεγάλο βαθμό ισόρροπης κατανομής του. Οι διακυμάνσεις μεταξύ των Περιφερειών είναι μεγαλύτερες στον τομέα της υγείας, αφού προφανώς υπάρχουν τάσεις συγκέντρωσης τμημάτων του τομέα αυτού στις μεγάλες πόλεις της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και μερικών ακόμη. Τέλος οι τομείς των τεχνών και της λοιπής παροχής υπηρεσιών είναι σχετικά περιορισμένοι χωρίς αξιόλογες διακυμάνσεις, με την Αττική πάντως να καταμετράει και εδώ σημαντικό μερίδιο της συνολικής της απασχόλησης.

Στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθεί ο δείκτης του συντελεστή τοπικής ειδίκευσης (location quotient) (Πολύζος, 2019, σ.131) για τη μελέτη της εξειδίκευσης κάθε Περιφέρειας στους ενοποιημένους τομείς οικονομικής δραστηριότητας οι οποίοι παρουσιάστηκαν και στον προηγούμενο πίνακα. Τα δεδομένα του συντελεστή αυτού για κάθε ενοποιημένο τομέα και Περιφέρεια παρουσιάζονται στον Πίνακα 29. Ο συντελεστής τοπικής ειδίκευσης είναι ένας θετικός αριθμός που δείχνει την συγκέντρωση της εργασίας και κατ' επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας σε έναν τομέα μίας περιφέρειας συγκριτικά με το μέγεθος του τομέα αυτού στο σύνολο της χώρας.

Εάν η τιμή του συντελεστή τοπικής ειδίκευσης είναι ίση με ένα, αυτό σημαίνει ότι η βαρύτητα του τομέα αυτού στη συγκεκριμένη Περιφέρεια είναι ακριβώς ίση με τη βαρύτητα που έχει αυτός ο τομέας σε όλη τη χώρα. Όσο μικρότερη του 1 είναι η τιμή του συντελεστή τόσο μικρότερη είναι η σχετική βαρύτητα αυτού του τομέα στην κάθε Περιφέρεια, ενώ όσο μεγαλύτερη είναι της μονάδας τόσο πιο σημαντικός είναι ο τομέας αυτός στη συγκεκριμένη Περιφέρεια, σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας.

Ξεκινώντας από την Περιφέρεια της Αττικής παρατηρούμε ότι το (πολύ) αδύνατό της σημείο είναι η γεωργία και τα ορυχεία. Αυτό φυσικά δεν την εμπόδισε

(πιθανό να την βοήθησε) να είναι η πιο ανεπτυγμένη και κατά ταυτόχρονα η πιο αναπτυσσόμενη Περιφέρεια της χώρας, όπως φάνηκε και νωρίτερα. Η μεταποίηση επίσης δεν είναι το ισχυρό της σημείο, αφού βρίσκεται στο μέσο όρο της χώρας, που είναι σε σημαντικό βαθμό «αποβιομηχανοποιημένη». Το γεγονός αυτό προξενεί ιδιαίτερη εντύπωση με δεδομένο ότι στην Αττική βρίσκεται μεγάλο τμήμα της εργατικής τάξης της χώρας. Μία εξήγηση είναι η μεταφορά αρκετών εργοστασίων στην Βοιωτία (Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας), αλλά και πάλι η μετατόπιση αυτή δεν έχει το μέγεθος που θα μπορούσε να αλλάξει σημαντικά την κατάσταση για την Αττική. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι και στα καταλύματα και την εστίαση η Αττική δε δείχνει να εξειδικεύεται, παρά το μεγάλο τουριστικό ρεύμα προς αυτήν. Εκεί που είναι πραγματικά δυνατή αυτή η Περιφέρεια είναι η ενημέρωση και η επικοινωνία και οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, όπου οι άλλες Περιφέρειες παίζουν απλά συμπληρωματικό ρόλο. Τα παραπάνω είναι τα πιο δυνατά σημεία της Περιφέρειας Αττικής μαζί επίσης (αλλά σε μικρότερο βαθμό) με τις μεταφορές και τις επαγγελματικές και επιστημονικές δραστηριότητες. Στην εκπαίδευση βρίσκεται στο μέσο όρο και στην υγεία λίγο πάνω από αυτόν. Ίσως βέβαια το πιο δυνατό της σημείο είναι η υπεροχή της σε τομείς αναπτυσσόμενης δραστηριότητας και απασχόλησης όπως και η ισορροπημένη έμφαση σε όλους τους τομείς πλην της γεωργίας.

Στη συνέχεια θα εξεταστεί η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Παρουσιάζει επιδόσεις πολύ κοντά στη μέση τιμή στους κυριότερους τομείς δραστηριότητας. Ισχυρό της σημείο είναι η μεταποίηση. Παρά τον σημαντικό γεωργικό της χαρακτήρα, είναι η Περιφέρεια με τη μεγαλύτερη συγκριτική συγκέντρωση μεταποιητικής δραστηριότητας μετά τη Στερεά Ελλάδα, η οποία όμως παρατηρείται κυρίως λόγω της γειννίας με την Αθήνα, όπως υποστηρίχθηκε προηγουμένως. Αδύνατά της σημεία, όπως και σε όλη τη χώρα εκτός Αττικής είναι η ενημέρωση και οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ενώ εντύπωση προκαλεί η υστέρησή της στον αμιγή δημόσιο τομέα. Ενδιαφέρουσα είναι και η υστέρηση της Περιφέρειας αυτής στην παροχή καταλύματος και εστίασης, ενώ περιλαμβάνει πολλές τουριστικές περιοχές.

Από τις 4 νησιωτικές Περιφέρειες, αυτές που εξειδικεύονται ή στηρίζονται περισσότερο στα καταλύματα και την εστίαση είναι το Νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια νησιά. Το Βόρειο Αιγαίο και η Κρήτη ακολουθούν με σημαντική απόσταση, αυτός είναι ο δεύτερος καλύτερος τομέας τους και ταυτόχρονα είναι πολύ πιο ανεπτυγμένος από κάθε άλλη Περιφέρεια της χώρας. Το Νότιο Αιγαίο στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε αυτόν τον τομέα και στις κατασκευές, που κι αυτές είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της τουριστικής δραστηριότητας. Η Κρήτη στηρίζεται επιπρόσθετα στη γεωργία και τις κατασκευές και έχει μία σχετικά ισορροπημένη

παρουσία σε αρκετούς ακόμη σημαντικούς τομείς. Τα Ιόνια νησιά μοιάζουν περισσότερο με το Νότιο Αιγαίο με τη διαφορά ότι έχουν ανεπτυγμένη και τη γεωργία, ενώ βρίσκονται πολύ πίσω στη μεταποίηση αλλά και στον τομέα της υγείας. Το Βόρειο Αιγαίο έχει ιδιαίτερα ανεπτυγμένο τον τομέα του δημοσίου, για λόγους που περισσότερο σχετίζονται με την άμυνα.

Πίνακας 29. Συντελεστής τοπικής ειδίκευσης ανά τομέα οικ. δραστηριότητας και ανά Περιφέρεια, 2020

Συντελεστής τοπικής ειδίκευσης (Location quotient)													
2020	Αττική	Βόρειο Αιγαίο	Νότιο Αιγαίο	Κρήτη	Ανατ. Μακεδ. Θράκη	Κεντρ. Μακεδονία	Δυτ. Μακεδονία	Ήπειρος	Θεσσαλία	Ιόνια νησιά	Δυτ. Ελλάδα	Στερεά Ελλάδα	Πελοπόννησος
ΓΕΩΡΓΙΑ, ΟΡΥΧΕΙΑ	0,1	1,2	0,5	1,6	2,0	1,1	2,1	1,3	1,8	0,9	2,2	1,9	2,3
ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	1,0	0,4	0,4	0,6	1,1	1,3	0,5	0,7	0,9	0,4	0,8	1,8	0,7
ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ Ρ. ΦΥΣΙΚΟΥ ΑΕΡ. ΝΕΡΟΥ ΚΛΠ	1,1	1,3	0,4	0,8	0,6	0,7	3,6	0,6	1,1	0,8	0,9	1,3	0,8
ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	0,8	0,8	2,4	1,5	0,6	0,8	1,7	1,4	1,0	1,8	1,5	1,0	1,1
ΧΟΝΔΡΙΚΟ Κ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡ. ΕΠΙΣΚ. ΟΧΗΜ.	1,0	0,9	1,1	1,1	1,0	1,1	0,8	0,8	1,0	1,1	0,9	0,9	0,9
ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ	1,4	0,8	1,0	0,5	0,6	1,0	0,4	1,0	0,6	0,9	0,6	0,7	0,7
ΠΑΡΟΧΗ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ Κ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	0,9	1,4	2,6	1,5	0,8	0,8	0,9	1,1	0,9	2,3	0,8	1,0	1,1
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	1,9	0,4	0,4	0,3	0,2	0,8	0,3	0,3	0,2	0,2	0,6	0,3	0,3
ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ Κ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤ.	1,8	0,4	0,6	0,6	0,3	0,6	0,4	0,7	0,7	0,6	0,5	0,4	0,5
ΕΠΑΓΓΕΛΜ. ΕΠΙΣΤΗΜ. ΤΕΧΝ. ΔΙΟΙΚΗΤ. Κ ΥΠΟΣΤΗΡ. ΔΡΑΣΤ.	1,4	0,7	1,0	0,8	0,6	1,0	0,5	0,7	0,8	1,0	0,5	0,4	0,5

ΔΗΜ. ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΜΥΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	1,0	1,9	0,9	0,9	1,6	0,8	1,5	1,0	1,0	0,8	1,0	0,8	0,9
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	1,0	0,9	0,7	1,0	0,9	1,1	0,9	1,5	1,1	0,9	1,0	0,8	0,9
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΥΓΕΙΑ Κ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ	1,2	1,1	0,4	0,8	0,8	1,0	0,6	1,2	1,1	0,5	0,9	0,8	0,7
ΤΕΧΝΕΣ, ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ Κ ΑΛΛΗ ΠΑΡ. ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	1,2	1,2	1,4	0,8	0,7	1,0	1,1	0,9	0,6	1,1	0,9	0,6	1,1
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤ. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ Κ ΕΤΕΡΟΔΙΚΩΝ	1,5	0,4	0,6	1,0	0,5	0,3	0,3	1,2	1,0	1,5	0,5	0,6	1,1

Πηγή: Ιδία επεξεργασία μικροδεδομένων της Labour Force Survey της Eurostat

Η Ανατολική Μακεδονία – Θράκη στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη γεωργία και στη δημόσια διοίκηση και άμυνα για προφανείς λόγους. Έχει ωστόσο ισχυρή μεταποίηση συγκριτικά με τις περισσότερες άλλες Περιφέρειες, ενώ υστερεί σε όλους τους άλλους τομείς εκτός από την εκπαίδευση. Η Δυτική Μακεδονία έχει εντυπωσιακή συγκέντρωση στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, για επίσης προφανείς λόγους. Αποτελεί όμως αυτός ο τομέας μικρό της συνολικής απασχόλησης και δυστυχώς δεν έχει ιδιαίτερη προοπτική για την περιοχή. Οι άλλες ισχυρές εξειδικεύσεις της Περιφέρειας αυτής είναι η γεωργία, η δημόσια διοίκηση και οι κατασκευές. Στους άλλους τομείς είναι πολύ πίσω από τις περισσότερες Περιφέρειες, με την εξαίρεση της εκπαίδευσης.

Θεσσαλία και Στερεά Ελλάδα παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Ισχυρό τους σημείο είναι η γεωργία (πιο ισχυρό στη Θεσσαλία), έχουν αρκετά ισχυρή μεταποίηση και είναι επίσης αρκετά ισορροπημένες στους τομείς εκείνους όπου δεν κυριαρχεί η Αττική. Σημαντική είναι η υστέρηση της Στερεάς Ελλάδας στον τομέα της εκπαίδευσης.

Η Δυτική Ελλάδα και η Πελοπόννησος έχουν επίσης παρόμοια τομεακά χαρακτηριστικά. Στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στη γεωργία και έχουν διατηρήσει μία περιορισμένη μεταποίηση. Η Πελοπόννησος υστερεί στον τομέα της υγείας ενώ έχει καλύτερη επίδοση στα καταλύματα και την εστίαση. Και οι δύο Περιφέρειες στηρίζονται επιπρόσθετα στις κατασκευές και ακολουθούν παραπλήσια πορεία στους υπόλοιπους τομείς.

Η Ηπειρος ξεχωρίζει στους τομείς της γεωργίας, των κατασκευών, της εκπαίδευσης και της υγείας ενώ υστερεί σημαντικά στη μεταποίηση και το εμπόριο,

ενώ η Θεσσαλία ξεχωρίζει για τη γεωργία (όπου πάντως έχει μικρότερη τιμή του συντελεστή τοπικής συγκέντρωσης από πολλές άλλες Περιφέρειες της χώρας), έχει αξιοσημείωτη μεταποίηση, ενώ αδύνατα σημεία της είναι οι μεταφορές, οι τομείς όπου κυριαρχεί η Αττική και οι τέχνες.

Η τομεακή περιγραφή της κάθε Περιφέρειας με κριτήριο την απασχόληση σε κάθε τομέα οικονομικής δραστηριότητας ολοκληρώνει κατά τη γνώμη μας μία βασική περιγραφή των χαρακτηριστικών της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης κάθε διοικητικής Περιφέρειας της χώρας. Η περιγραφή της βαρύτητας που παρουσιάζει ο κάθε τομέας οικονομικής δραστηριότητας σε κάθε μία από τις Περιφέρειες μπορεί να συμβάλει στην απόκτηση μίας πιο πλήρους εικόνας των περιφερειακών αγορών εργασίας. Η περαιτέρω ανάλυση αυτού του πεδίου είναι πολύ χρήσιμη αλλά ξεφεύγει από τους στόχους της συγκεκριμένης μελέτης.

10

Συμπεράσματα

Στην ανάλυση που προηγήθηκε, παρουσιάστηκαν οι βασικές διαστάσεις της αγοράς εργασίας και της δομής απασχόλησης, όχι μόνο συνολικά για όλη τη χώρα αλλά και ειδικά για την κάθε Περιφέρειά της. Οι λόγοι για αυτή την ανάλυση είναι ιδιαίτερα σημαντικοί, αφού η Ελλάδα παρουσιάζει έντονες χωρικές διαφοροποιήσεις οι οποίες οδηγούν σε σημαντική απόκλιση τις οικονομικές επιδόσεις κάθε ιδιαίτερης περιοχής της. Η έλλειψη αντίστοιχων μελετών για τη δομή της απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο έκανε την ανάγκη μίας τέτοιας μελέτης ακόμη ισχυρότερη.

Το επίπεδο χωρικής ανάλυσης που επιλέχθηκε είναι αυτό των δεκατριών διοικητικών Περιφερειών της χώρας, οι οποίες παρουσιάζουν γεωγραφική και οικονομική συνέχεια, παρά τα επόμερους προβλήματα που αναπόφευκτα υπάρχουν και τα οποία αναφέρθηκαν νωρίτερα.

Η ανάλυση που προηγήθηκε κατέληξε σε σημαντικά συμπεράσματα για την γενική εικόνα και τις τοπικές - χωρικές διαφοροποιήσεις της δομής της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Οι πίνακες που παρατίθενται στο κείμενο και οι οποίοι προκύπτουν από την επεξεργασία των μικροδεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού περιέχουν ένα μεγάλο αριθμό ποσοτικών δεδομένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από την αναγνώστρια και τον αναγνώστη για περαιτέρω μελέτη επιμέρους πλευρών της αγοράς εργασίας. Στο σημείο αυτό θα εστιάσουμε μόνο στα σημαντικότερα από τα συμπεράσματα που προέκυψαν στα κεφάλαια που προηγήθηκαν.

Η πρώτη ομάδα συμπερασμάτων αφορά την εικόνα της αγοράς εργασίας και της δομής της απασχόλησης για το σύνολο της χώρας. Είναι φανερό από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν ότι η εξέλιξη της δομής της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας κατά τα τελευταία έτη της εξόδου από την οικονομική κρίση παρουσιάζει αντιφατικά χαρακτηριστικά. Παρατηρείται μία μείωση του ποσοστού ανεργίας η οποία είναι σημαντική. Αυτή η μείωση όμως δεν προκύπτει κυρίως από την αύξηση των θέσεων εργασίας αλλά από τη μείωση των συμμετεχόντων στο εργατικό δυναμικό της χώρας. Η αύξηση των θέσεων εργασίας ακολουθεί έναν πολύ αργό ρυθμό και υστερεί ακόμη πολύ σε σχέση με τις θέσεις απασχόλησης που υπήρχαν πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Μεγάλο δε μέρος από αυτές (μεγαλύτερο από ότι πριν από την κρίση) είναι θέσεις μερικής απασχόλησης. Ενώ λοιπόν παρατηρείται σημαντική μείωση του ποσοστού ανεργίας, ταυτόχρονα παρατηρείται μείωση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και πολύ αργή αύξηση της απασχόλησης και του ποσοστού απασχόλησης. Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων φανερώνει μία σαφή αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να παράγει νέες (και καλές) θέσεις πλήρους απασχόλησης και αποτελεί ανησυχητικό σημάδι για την πορεία της ελληνικής οικονομίας συνολικά.

Εστιάζοντας στη συνέχεια την ανάλυση σε επίπεδο Περιφέρειας προκύπτει ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα, το οποίο φαίνεται ότι έχει σε μεγάλο βαθμό αγνοηθεί έως τώρα. Αυτό είναι ότι, κατά τη διαδικασία της κρίσης και ιδίως κατά την έξοδο από αυτή παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση ως προς την επίδοση της αγοράς εργασίας μεταξύ της Αττικής και των άλλων Περιφερειών της χώρας (με μία οριακή εξαίρεση για την Περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου). Συγκεκριμένα, η Αττική έχει μειώσει (μέχρι το 2021) το ποσοστό ανεργίας της κάτω από τα προ της κρίσης επίπεδα ενώ όλες οι άλλες Περιφέρειες παρουσιάζουν πολύ αυξημένα ποσοστά ανεργίας συγκριτικά με την προ κρίσης εποχή. Ενώ η Περιφέρεια Αττικής ξεκίνησε (το 2009) με ποσοστά ανεργίας υψηλότερα από τον πανελλαδικό μέσο όρο, εξέρχεται της κρίσης (2021) με ποσοστά σημαντικά χαμηλότερα από το μέσο όρο και από όλες τις άλλες Περιφέρειες της χώρας.

Αυτή η δυσαναλογία εντείνει ακόμη περισσότερο τις Περιφερειακές ανισότητες και ενισχύει το ρόλο και τη βαρύτητα της Αττικής στην ελληνική οικονομία. Μπορεί να γίνει, αν δεν είναι ήδη, πηγή ιδιαίτερης χωρικής ανισορροπίας και περαιτέρω όξυνσης των περιφερειακών ανισοτήτων. Ακόμη και η Περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας (που περιλαμβάνει το δεύτερο μεγάλο αστικό κέντρο της χώρας) είναι σε πολύ χειρότερη θέση από την Αττική και η θέση της έχει επιδεινωθεί κατά τη διαδικασία εξόδου από την κρίση. Η μακρόχρονη ανισορροπία στην περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας επανέρχεται έντονα, μαζί με όλα τα πιθανά προβλήματα που αυτή μπορεί να δημιουργήσει.

Η παραπάνω εικόνα ανατροπής των Περιφερειακών ισορροπιών ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την εικόνα της αγοράς εργασίας για τις νέες και τους νέους, η οποία επίσης εξετάστηκε στην παρούσα μελέτη. Σε πανελλαδικό επίπεδο η ανεργία των νέων κινείται σε πολύ υψηλές τιμές, συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και συγκριτικά με τις μεγαλύτερες ηλικίες στην Ελλάδα. Αυτό από μόνο του είναι ένα ανησυχητικό γεγονός, αφού οι νέοι είναι εύκολο να μεταναστεύσουν προς εύρεση εργασίας. Το πρόβλημα αυτό επιδεινώνεται από τη μεγάλη διαφορά που αναδεικνύει η μελέτη ότι υπάρχει μεταξύ της ανεργίας των νέων στην Περιφέρεια της Αττικής, συγκριτικά με τις υπόλοιπες Περιφέρειες της χώρας. Στην ηλικιακή κατηγορία των 15-24, που είναι η κατεξοχήν κατηγορία που καλύπτει τις νέες και τους νέους της χώρας, το ποσοστό ανεργίας στην Αττική είναι ήδη (το 2020) χαμηλότερο από τα προ της κρίσης επίπεδα (2009), κάτι που απέχει πολύ από την επίδοση όλων των υπόλοιπων Περιφερειών. Σε γενικές γραμμές, το ποσοστό ανεργίας των νέων στην Αττική είναι το μισό και σε κάποιες περιπτώσεις το ένα τρίτο από τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας των υπόλοιπων Περιφερειών. Η μεγάλη διαφορά που προκύπτει στα συνολικά ποσοστά ανεργίας μεταξύ Αττικής και λοιπών Περιφερειών οφείλεται κυρίως στην πολύ μεγάλη διαφορά στα ποσοστά ανεργίας των νέων. Αυτό προσδίδει ακόμη πιο μεγάλη δυναμική στην αγορά εργασίας της Αττικής και δημιουργεί ένα σημαντικό κίνητρο για εσωτερική μετανάστευση των νέων ανθρώπων από την υπόλοιπη Ελλάδα προς την Αττική, μία μεταναστευτική διαδρομή που έχει ακολουθηθεί αρκετές φορές στη σύγχρονη ιστορία της χώρας.

Στο γεγονός ότι η μετανάστευση αυτή συμβαίνει ήδη και αφορά τα πιο μορφωμένα τμήματα της Ελληνικής νεολαίας συνηγορεί ένα ακόμη γεγονός που προκύπτει από την ανάλυση, ότι κατά τα τελευταία έτη έχει αυξηθεί ραγδαία ο αριθμός και το ποσοστό των ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο κυρίως στην Αττική συγκριτικά με τις άλλες περιοχές. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι όπως προκύπτει και από την οικονομετρική ανάλυση με τα αντίστοιχα δεδομένα (Ιωαννίδης, 2023), δεν είναι το καλύτερο μορφωτικό επίπεδο που συμβάλει στην μείωση της πιθανότητας ανεργίας στην Αττική, αλλά το ίδιο το γεγονός της διαμονής στην Αττική, δηλαδή άλλοι λόγοι που σχετίζονται με την περιοχή και όχι με τους ανθρώπους και τα χαρακτηριστικά τους. Αυτό σημαίνει ότι τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας της Αττικής προσελκύουν τους μορφωμένους ανθρώπους σε αυτήν.

Η μελέτη της σχέσης απασχόλησης παρουσιάζει επίσης πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα. Σε πανελλαδικό επίπεδο συνεχίζεται η αργή τάση μείωσης της αγροτικής απασχόλησης και του αγροτικού τομέα γενικότερα στην οικονομία, η οποία φάνηκε να αντιστρέφεται κατά την κορύφωση της κρίσης αλλά έχει επανέλθει στην μακροχρόνια ιστορική τάση της μετά από αυτήν. Επίσης παρατηρείται μία σταθερότητα στην υπόλοιπη, εκτός αγροτικού τομέα, αυτοαπασχόληση και μία

αύξηση της μισθωτής απασχόλησης, εις βάρος κυρίως της οικογενειακής εργασίας που φαίνεται να περιορίστηκε έντονα από την κρίση.

Ενδιαφέροντα συμπεράσματα προκύπτουν όμως από την περιφερειακή ανάλυση των παραπάνω μεγεθών. Προκύπτει αρχικά ότι το ποσοστό της αγροτικής αυτοαπασχόλησης είναι πολύ χαμηλό στην Αττική, ενώ είναι σημαντικό έως πολύ σημαντικό στις άλλες Περιφέρειες. Η διαφοροποίηση αυτή λόγω και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που έχει η απασχόληση με την γεωργία στην Ελλάδα αλλοιώνει εν μέρει τη συγκρισιμότητα των δεικτών του ποσοστού ανεργίας μεταξύ της Αττικής και των άλλων Περιφερειών. Το επιχείρημα αυτό ενισχύει ακόμη περισσότερο την συγκριτικά καλή θέση της Αττικής ως προς την ανεργία των κατοίκων της, σε σχέση με τις υπόλοιπες Περιφέρειες που περιλαμβάνουν κατά ένα σημαντικό τμήμα τους αγροτικό πληθυσμό.

Μία ακόμη σημαντική παρατήρηση από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι οι εκτός αγροτικού τομέα αυτοαπασχολούμενοι είναι ποσοστιαία λιγότεροι στην Αττική συγκριτικά με όλες τις άλλες Περιφέρειες της χώρας. Παρατηρείται δηλαδή μία αύξηση της αυτοαπασχόλησης σε Περιφέρειες με υψηλά ποσοστά ανεργίας, ενώ είναι σαφές ότι στην Περιφέρεια της Αττικής με την αναπτυξιακή δυναμική της θα αναμένονταν περισσότερες και όχι λιγότερες προσπάθειες για αυτοαπασχόληση από το εργατικό δυναμικό. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη εξ ανάγκης και όχι κατ' επιλογή αυτοαπασχόλησης, η οποία πολλές φορές είναι ο μόνος δρόμος για εύρεση απασχόλησης σε Περιφέρειες με υψηλά ποσοστά ανεργίας και η οποία επομένως υποκρύπτει μεγάλο τμήμα υποαπασχόλησης και άρα κρυφής ανεργίας. Και αυτός ο παράγοντας επιδεινώνει ακόμη περισσότερο τη θέση των υπόλοιπων Περιφερειών συγκριτικά με την Αττική όσον αφορά στο ζήτημα της ανεργίας.

Η μελέτη εξέτασε επίσης το ζήτημα του φύλου στην περιφερειακή απασχόληση και τη χρονική εξέλιξή του κατά τη διάρκεια της κρίσης. Η αρχική διαπίστωση είναι ότι οι γυναίκες τόσο πριν όσο και μετά την κρίση υποφέρουν από σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας συγκριτικά με τους άνδρες. Όπως έχουν δείξει πολλές έρευνες, αυτό δεν οφείλεται στα ατομικά τους ή σε άλλα χαρακτηριστικά αλλά μόνο στο γεγονός ότι είναι γυναίκες. Όπως ίσως ήταν αναμενόμενο, η κατάσταση είναι καλύτερη για τις γυναίκες στην Περιφέρεια Αττικής συγκριτικά με κάθε άλλη Περιφέρεια της χώρας. Πρόκειται για έναν ακόμη λόγο μετανάστευσης προς την Αττική, μόνο για τις γυναίκες αυτή τη φορά. Η διαφορά στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών μειώθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης, όχι βέβαια γιατί μειώθηκαν τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών αλλά γιατί αυξήθηκαν πολύ περισσότερο αυτά των ανδρών. Κατά την έξοδο από την κρίση η διαφορά στο ποσοστό ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών έχει αρχίσει πάλι να αυξάνει, χωρίς

όμως να φτάσει ακόμη την προ κρίσης τιμή της. Ως προς την πιθανή διαχρονική διαφοροποίηση μεταξύ Αττικής και λοιπών Περιφερειών, δεν προκύπτει κάποια συγκριτική διαφορά. Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας ήταν καλύτερη στην Αττική πριν την κρίση και εξακολουθεί να είναι καλύτερη (συγκριτικά με τις άλλες Περιφέρειες) και μετά την κρίση, στον ίδιο βαθμό με πριν.

Στη μελέτη αυτή εξετάστηκαν επίσης κάποιες σημαντικές πλευρές της εργασιακής διαδικασίας στη χώρα μας, τόσο στη χρονική τους εξέλιξη, όσο και στην περιφερειακή τους διάσταση. Η πρώτη από αυτές είναι η μερική απασχόληση, η οποία αυξήθηκε κατά τη διάρκεια της κρίσης αλλά μειώνεται κατά την έξοδο από αυτή, χωρίς όμως να φτάσει ακόμη τις αρχικές χαμηλές τιμές της. Είναι από τους λίγους δείκτες της αγοράς εργασίας όπου η Αττική δεν είναι στην καλύτερη θέση, παρουσιάζοντας υψηλότερο ποσοστό μερικής απασχόλησης από τον πανελλαδικό μέσο, ενώ πριν την κρίση παρουσίαζε χαμηλότερο ποσοστό από αυτόν. Ωστόσο η διαφορά της με τις άλλες Περιφέρειες δεν είναι σημαντική και υπάρχουν αρκετές Περιφέρειες που βρίσκονται σε χειρότερη θέση. Χρησιμοποιούμε τη λέξη χειρότερη γιατί η μερική απασχόληση στην Ελλάδα, το 2020, εξακολουθεί να είναι μη επιθυμητή από την πλειοψηφία των εργαζομένων με αυτή τη σχέση και επομένως τα υψηλά ποσοστά της θεωρούνται κάτι αρνητικό.

Ακόμη περισσότερο αρνητική θεωρείται, από όσους την ασκούν, η προσωρινή απασχόληση, όπου το ποσοστό μη αποδοχής της κυμαίνεται σε υπερβολικά επίπεδα. Στον δείκτη αυτό και πάλι παρατηρείται σημαντικά καλύτερη θέση της Περιφέρειας Αττικής η οποία παρουσιάζει κάτω από το μισό ποσοστό προσωρινής απασχόλησης από σχεδόν κάθε άλλη Περιφέρεια.

Ως προς το χρόνο εργασίας, δεν προκύπτουν σημαντικές διαφοροποιήσεις λόγω της κρίσης ή μεταξύ των Περιφερειών. Οι κάτοικοι της Ελλάδας εξακολουθούν να εργάζονται πολλές ώρες την εβδομάδα και οι αυτοαπασχολούμενοι περισσότερες ώρες από τους μισθωτούς. Αυτό που θα πρέπει να σημειωθεί είναι οι σημαντικά αυξημένοι χρόνοι εργασίας στο Νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια νησιά τόσο στους μισθωτούς όσο και στους αυτοαπασχολούμενους, που είναι ένδειξη των συνθηκών εργασίας που επικρατούν στον τουριστικό τομέα.

Ιδιαίτερα χρήσιμα συμπεράσματα προκύπτουν και από την εξέταση των μισθολογικών διαφορών διαχρονικά, ανά ηλικία και ανά Περιφέρεια. Οι νέοι στην Ελλάδα είναι σε πολύ δυσμενέστερη μισθολογική θέση συγκριτικά με τους μεγαλύτερους, πολύ περισσότερο από ότι σε άλλες χώρες της ΕΕ. Η θέση της Αττικής είναι καλύτερη από τις υπόλοιπες Περιφέρειες στις περισσότερες ηλικιακές κατηγορίες. Η κρίση ευνόησε την Αττική συγκριτικά με την υπόλοιπη χώρα και σε αυτό το πεδίο, το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί

ότι το χαμηλό ποσοστό ανεργίας της Αττικής δε συνδέεται με χαμηλούς μισθούς, αλλά αντίθετα με συγκριτικά υψηλότερους, δείχνοντας ότι δεν είναι οι χαμηλοί μισθοί που έχουν οδηγήσει την Αθήνα σε μείωση των ποσοστών ανεργίας αλλά άλλες οικονομικο-πολιτικές διεργασίες.

Τέλος, η μελέτη παρουσίασε μία περιγραφή της δυναμικής των τομέων και κλάδων της ελληνικής οικονομίας με βάση την απασχόληση καθενός από αυτούς, τόσο διαχρονικά όσο και ανά Περιφέρεια. Το τμήμα αυτό ήταν απαραίτητο για να ολοκληρωθεί η παρουσίαση της δομής της απασχόλησης σε κάθε Περιφέρεια. Βασικά της συμπεράσματα είναι η φθίνουσα πορεία της γεωργίας και το χαμηλό και φθίνον μερίδιο της μεταποίησης, η κατάρρευση των κατασκευών λόγω της κρίσης και η γενικότερη ενίσχυση της απασχόλησης στους τομείς του εμπορίου, των μεταφορών και των υπηρεσιών γενικότερα. Ως προς την Περιφερειακή της διάσταση η εικόνα αναδεικνύει τη μειωμένη παρουσία του μεταποιητικού τομέα στην Αττική και τη σχετικά ισχυρότερη στην Κεντρική Μακεδονία, την κυριαρχία της Αττικής σε συγκεκριμένους τομείς όπως η επικοινωνία, οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες και οι επιστημονικές και επαγγελματικές υπηρεσίες, την τάση συγκέντρωσης της απασχόλησης του τομέα της υγείας σε συγκεκριμένες Περιφέρειες και κυρίως στις δύο μεγαλύτερες από αυτές, το ισόρροπο μερίδιο της εκπαίδευσης σε κάθε Περιφέρεια και την ιδιαίτερη σημασία της δημόσιας διοίκησης και άμυνας (κυρίως λόγω της άμυνας) σε ακριτικές Περιφέρειες της χώρας. Πλεονέκτημα της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας είναι η ισορροπημένη παρουσία τους σε κάθε τομέα οικονομικής δραστηριότητας (εκτός από την γεωργία στην Αττική) και ένα μειονέκτημα των μικρών πληθυσμιακά περιφερειών η έλλειψη ισχυρού μεταποιητικού τομέα.

Η εικόνα αυτή, που συνοπτικά αναφέρθηκε εδώ και που συμπληρώθηκε στο αντίστοιχο κεφάλαιο με τον υπολογισμό του συντελεστή τοπικής εξειδίκευσης για κάθε Περιφέρεια και τομέα δεν αναλύεται περισσότερο, αφήνοντας την αναγνώστρια και τον αναγνώστη να εξαγάγει από τη μελέτη των Πινάκων αυτών περισσότερα και πιο εξειδικευμένα συμπεράσματα για τα συγκεκριμένα είδη της αγοράς εργασίας κάθε Περιφέρειας.

Με το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώθηκε η παρουσίαση των δεδομένων και η ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών της δομής της απασχόλησης κάθε Περιφέρειας της χώρας. Η ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση των Περιφερειακών αγορών εργασίας εξακολουθεί να υπάρχει, ελπίζοντας ότι η ανάγκη αυτή έγινε λίγο μικρότερη με την παρούσα μελέτη.

Βιβλιογραφία

- Δεδουσόπουλος, Α. (2014), *Πολιτική Οικονομία της Αγοράς Εργασίας*, Αθήνα: Γ. Δαρδανός – Κ. Δαρδανός.
- Ιωαννίδης, Α. (2013), Η επίπτωση της οικονομικής κρίσης στην Ελληνική αγορά εργασίας: μία γενική εκτίμηση, *Σύγχρονα Θέματα*, 120, σελ. 54 -60.
- Ιωαννίδης, Α. (2023), *Απασχόληση και ανεργία των νέων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές*, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- Λαμπριανίδης, Λ., Καλογερέσης, Θ., Καυκαλάς, Γ. (2016), *Χωρική ανάπτυξη και ανθρώπινο δυναμικό (Επιμέλεια)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Λαμπριανίδης, Λ., Συκάς, Θ. (2021), *Brain drain στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΑΠ.
- Παπαδοπούλου, Ο., (2021), *Ανισότητες στην ελληνική αγορά εργασίας και αποδόσεις της εκπαίδευσης. Εμπειρική περιφερειακή ανάλυση, Γεωγραφίες*, Τεύχος 38.
- Πετράκος, Γ., Ψυχάρης, Ι. (2016), *Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Πολύζος, Σ. (2019), *Περιφερειακή ανάπτυξη*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Bakas, D., Papapetrou, E. (2012), *Unemployment in Greece. Evidence from Greek regions*, Athens: Bank of Greece, ISSN 1109-6691.
- Ioannides A. (2022), Differences between labour markets of Greek peripheries, in: Pempetzoglou, Christou (eds) *Essays in economic theory and policy*, Athens: Gutenberg.
- Labrianidis, L., Pratsinakis, M. (2017), Crisis brain drain: Short-term pain/long term gain. In Tziovas D. (ed) *Greece in Crisis: The Cultural Politics of Austerity*, London: I.B. Tauris, pp. 87-106.
- Livanos, I. (2009), What determines self-employment? A comparative study, *Applied Economics Letters*, 16:3, pp. 227-232
- Petrakos, Γ., Psycharis, Y. (2016) The spatial aspects of economic crisis in Greece, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 9, 137-152 doi:10.1093/cjres/rsv028

- Polyzos, S., Tsiotas, D., Sdrolias, I. (2013), Evaluating the Differences in the Greek Regional Productivity by Applying Shift-Share Analysis, *7th Annual MIBES International Conference*, pp. 43-56.
- Rodokanakis, S., Vlachos, V. (2012), Measuring the Unemployment Risk in Northern Greece from the LFS Micro-Data during the Period 1994-2006, *Review of Economic Analysis*, 4, pp. 224-246.
- Rodokanakis, S., Vlachos, V. (2013), Unemployment in the Greek regions of Attica and Central Macedonia: comparative econometric analysis between the 2nd and the 3rd CSFs, *Int. J. Economics and Business Research*, Vol. 6, No. 2, pp. 140-157

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Αθήνα

Αριστοτέλους 46, 104 33
210-8846852
info@imegsevee.gr

Θεσσαλονίκη

Κωλέττη 24, 54627
2310-545967, 2310-517843
thessaloniki@imegsevee.gr

Πάτρα

Πανεπιστημίου 170, 264 43
2610-438557
patra@imegsevee.gr

Ηράκλειο

Βασιλείου Πατρικίου 11, 71409
2810-361040, 2810-361080
iraklio@imegsevee.gr

Λάρισα

Καστοριάς 2α, 41335
2410-579876-7
larisa@imegsevee.gr

Ιωάννινα

Σταύρου Νιάρχου 94, 45500
26510-44727
ioannina@imegsevee.gr

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Θεσμική, ερευνητική και επιχειρησιακή ενδυνάμωση της ΓΣΕΒΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5001290. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

ISBN: 978-618-5653-51-4